

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Навчально-методичний посібник

Укладач – О. Жосан

КІРОВОГРАД – 2008

Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. / [укладач О. Е. Жосан]. – Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. – 72 с.

Жосан Олександр Едуардович – завідувач відділу інноваційної діяльності та інтелектуальної власності Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського

Методичний посібник розроблений відповідно до нормативних документів Міністерства освіти і науки України, за даними наукових досліджень та результатами вивчення й узагальнення досвіду експериментальної роботи всеукраїнського та регіонального рівнів колективів загальноосвітніх навчальних закладів Кіровоградської області.

У посібнику висвітлені основні засади науково-дослідної роботи, системи науково-методичного забезпечення інноваційної освітньої діяльності, описано порядок здійснення експериментальної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі.

Посібник має стати у пригоді завідувачам та методистам методичних кабінетів (центрів), керівникам і педагогічним працівникам загальноосвітніх навчальних закладів, викладачам вищих педагогічних навчальних закладів.

Друкується за рішенням вченої ради Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського (протокол № 1 від 07.02.2008 року).

Рецензенти:

Горська Г.О., завідувач кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат психологічних наук, доцент;

Мельничук І.Я., доцент кафедри корекційної педагогіки Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, кандидат психологічних наук.

Відповідальна за випуск – Корецька Л.В.

ЗМІСТ

1.	Наука і практика.....	
1.1.	Поняття та сутність науки.....	
1.2.	Науково-дослідна діяльність.....	
1.3.	Педагогічний досвід.....	
2.	Педагогічний експеримент у системі інноваційної освітньої діяльності.....	
2.1.	Мета, зміст і види інноваційної освітньої діяльності.....	
2.2.	Підготовка до планування інноваційної освітньої діяльності.....	
2.3.	Види та основні напрямки планування інноваційної освітньої діяльності.....	
2.4.	Методичне забезпечення інноваційної діяльності.....	
2.5.	Психологічний супровід інноваційної діяльності.....	
2.6.	Поняття експерименту.....	
2.7.	Сутність і види педагогічного експерименту.....	
2.8.	Рівні педагогічного експерименту.....	
3.	Підготовка та проведення педагогічного експерименту.....	
3.1.	Розроблення програми експерименту.....	
3.2.	Складання перспективного плану дослідно-експериментальної роботи.....	
3.3.	Організаційна робота щодо початку експерименту.....	
3.4.	Проведення експерименту.....	
4.	Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад.....	
4.1.	Поняття та види експериментального загальноосвітнього навчального закладу.....	
4.2.	Особливості організації роботи експериментального загальноосвітнього навчального закладу.....	
5.	Експерименти в навчальних закладах Кіровоградської області.....	
5.1.	Наукові ідеї експериментів.....	
5.2.	Реалізація наукової ідеї в умовах експерименту в загальноосвітньому навчальному закладі.....	
6.	Науково-дослідна та експериментальна діяльність у позашкільних навчальних закладах.....	
6.1.	Передумови діяльності.....	
6.2.	Основні напрямки, зміст та форми діяльності.....	
7.	Умови успіху експериментальної діяльності.....	
7.1.	Наукова організація педагогічної праці.....	
7.2.	Правильне планування діяльності, готовність педагогів та адміністрації.....	
	Література.....	
	Додатки:	
1.	Заявка на проведення експерименту регіонального рівня.....	
2.	Орієнтовна форма програми науково-дослідної експериментальної роботи...	
3.	Звіт про хід дослідно-експериментальної роботи.....	
4.	Звіт про результати дослідно-експериментальної роботи.....	

...Як яскраві самоцвіти, горять вогники тих щасливих відкриттів, які надихали тебе, і – що особливо важливо для керівника – товаришів по роботі, вчителів. Немає сумніву, що ці відкриття, ці злети творчого натхнення саме і є тим вогником, який розсіює і виганяє байдужість, інертність, пробуджує в педагогічному колективі іскру творчості. Один із секретів педагогічної творчості і полягає в тому, щоб пробудити в учителів інтерес до пошуку, до аналізу власної роботи.

В.О. Сухомлинський

1. Наука і практика

1.1. Поняття та сутність науки

Кожному педагогу потрібно мати уявлення про науку, її основні поняття, про методику й організацію науково-дослідницької діяльності.

Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення. Як специфічна сфера людської діяльності вона є результатом суспільного розподілу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності в особливу галузь занять певної групи людей. Необхідність наукового підходу до всіх видів людської діяльності змушує науку розвиватися швидшими темпами, ніж будь-яку іншу галузь діяльності [32].

Поняття “наука” містить як *діяльність*, спрямовану на здобуття нового знання, так і результат цієї діяльності – *суму здобутих наукових знань*, що є основою наукового розуміння світу. Науку ще розуміють як одну з форм людської свідомості. Термін “наука” застосовується для назви окремих галузей наукового знання. Закономірності функціонування та розвитку науки, структури і динаміки наукового знання та наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального й духовного життя суспільства вивчає спеціальна дисципліна – наукознавство. Одним з основних завдань наукознавства є розробка класифікації наук, яка визначає місце кожної науки в загальній системі наукових знань, зв'язок усіх наук. Наука виникла в момент усвідомлення незнання, що в свою чергу викликало об'єктивну необхідність здобуття знання. Знання – перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відбиття у свідомості людини. Це – ідеальне відтворення умовною формою узагальнених уявлень про закономірні зв'язки об'єктивної реальності [32].

Процес руху людської думки від незнання до знання називають пізнанням, в основі якого лежить відбиття і відтворення у свідомості людини об'єктивної дійсності. Наукове пізнання – це дослідження, яке характерне своїми особливими

цілями і задачами, методами отримання і перевірки нових знань. Воно сягає сутності явищ, розкриває закони їх існування та розвитку, тим самим вказуючи практиці можливості, шляхи і способи впливу на ці явища та зміни згідно з їхньою об'єктивною природою. Наукове пізнання покликане освітлювати шлях практиці, надавати теоретичні основи для вирішення практичних проблем [32].

Основою і рушійною силою пізнання є практика, вона дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення. Теоретичні знання створюють надійну основу розуміння сутності явищ об'єктивної дійсності. Діалектика процесу пізнання полягає в протиріччі між обмеженістю наших знань і безмежною складністю об'єктивної дійсності. Пізнання – це взаємодія суб'єкта й об'єкта, результатом якого є нове знання про світ. Процес пізнання має двоконтурну структуру: емпіричні і теоретичні знання, які існують в тісній взаємодії та взаємозумовленості. Знання зводяться до відповідей на декілька запитань, які схематично можна зобразити таким чином:

Що? Скільки? Чому? Яке? Як? – на ці запитання має дати відповідь наука.

Як зробити? – на це запитання дає відповідь методика.

Що зробити? – це сфера практики.

Відповіді на запитання зумовлюють безпосередні цілі науки – описування, пояснення і передбачення процесів та явищ об'єктивної дійсності, що становлять предмет її вивчення на основі законів, які вона відкриває, тобто у широкому значенні – теоретичне відтворення дійсності [32].

Істинні знання існують як система принципів, закономірностей, законів, основних понять, наукових фактів, теоретичних положень і висновків. Тому істинне наукове знання об'єктивне. Разом з тим наукове знання може бути відносним або абсолютним. Відносне знання – це знання, яке, будучи в основному адекватним відображенням дійсності, відрізняється певною неповнотою збігу образу з об'єктом. Абсолютне знання – це повне, вичерпне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує абсолютний збіг образу з об'єктом. Безперервний розвиток практики унеможливорює перетворення знання на абсолютне, але дає змогу відрізнити об'єктивно істинні знання від помилкових поглядів. Наука, як специфічна діяльність, спрямована на отримання нових теоретичних і прикладних знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення, характеризується такими *основними ознаками*:

- наявністю систематизованого знання (наукових ідей, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, гіпотез, основних понять, фактів);
- наявністю наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження;
- практичною значущістю як явища (процесу), що вивчається, так і знань про нього [32].

Розглянемо *основні поняття науки*.

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться

висновок. Вона базується на наявних знаннях, але виявляє раніше не помічені закономірності. Наука передбачає два види ідей: конструктивні й деструктивні, тобто ті, що мають чи не мають значущості для науки і практики. Свою специфічну матеріалізацію ідея знаходить у гіпотезі.

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ (процесів) або причин, які зумовлюють даний наслідок. Наукова теорія включає в себе гіпотезу як вихідний момент пошуку істини, яка допомагає суттєво економити час і сили, цілеспрямовано зібрати і згрупувати факти. Гіпотези мають імовірнісний характер і проходять у своєму розвитку три стадії:

- накопичення фактичного матеріалу і висунення на його основі припущень;
- формулювання гіпотези і обґрунтування на основі припущення прийнятої теорії;
- перевірка отриманих результатів на практиці і на її основі уточнення гіпотези.

Якщо при перевірці результат відповідає дійсності, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію. Гіпотеза висувається з надією на те, що вона, якщо не цілком, то хоча б частково, стане достовірним знанням.

Закон – внутрішній суттєвий зв'язок явищ, що зумовлює їх закономірний розвиток. Закон, винайдений через здогадку, необхідно потім логічно довести, лише в такому разі він визнається наукою. Для доведення закону наука використовує судження.

Судження – думка, в якій за допомогою зв'язку понять стверджується або заперечується що-небудь.

Висновок – розумова операція, за допомогою якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження, яке певним чином пов'язане з вихідним.

Наука – це сукупність теорій. *Теорія* – вчення, система ідей, поглядів, положень, тверджень, спрямованих на тлумачення того чи іншого явища. Це не безпосереднє, а ідеалізоване відображення дійсності. Теорію розглядають як сукупність узагальнюючих положень, що утворюють науку або її розділ. Вона виступає як форма синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи [7; 20].

До нової теорії висуваються такі вимоги:

- адекватність наукової теорії описуваному об'єкту;
- можливість замінювати експериментальні дослідження теоретичними;
- повнота опису певного явища дійсності;
- можливість пояснення взаємозв'язків між різними компонентами в межах даної теорії;
- внутрішня несуперечливість теорії та відповідність її дослідним даним.

Теорія являє собою систему наукових концепцій, принципів, положень, фактів.

Наукова концепція – система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю.

Концептуальність – це визначення змісту, суті, смислу того, про що йде мова.

Під *принципом* у науковій теорії розуміють найабстрактніше визначення ідеї. *Принцип* – це правило, що виникло в результаті об'єктивно осмисленого досвіду.

Поняття – результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності, сукупність поглядів на що-небудь, рівень розуміння чогось. Воно відбиває суттєві й необхідні ознаки предметів та явищ, а також їх взаємозв'язки. Якщо поняття увійшло до наукового обігу, його позначають одним словом або використовують сукупність слів – термінів. Розкриття змісту поняття називають його *визначенням*. Останнє має відповідати двом найважливішим вимогам:

- вказувати на найближче родове поняття;
- вказувати на те, чим дане поняття відрізняється від інших понять.

Поняття, як правило, завершує процес наукового дослідження, закріплює результати, отримані вченим особисто у своєму дослідженні. Сукупність основних понять називають *понятійним апаратом* тієї чи іншої науки.

Науковий факт – подія чи явище, яке є основою для висновку або підтвердження. Він є елементом, який у сукупності з іншими становить основу наукового знання, відбиває об'єктивні властивості явищ та процесів. На основі наукових фактів визначаються закономірності явищ, будуються теорії й виводяться закони. Рух думки від незнання до знання керується методологією.

Методологія наукового пізнання – вчення про принципи, форми і способи науково-дослідницької діяльності. *Метод дослідження* – це спосіб застосування старого знання для здобуття нового знання. Він є засобом отримання наукових фактів [7; 9; 20].

1.2. Науково-дослідна діяльність

Науково-дослідна діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття і використання нових знань. У межах *науково-дослідної діяльності* здійснюються наукові дослідження. *Наукове дослідження* – цілеспрямоване пізнання, результатами якого є система понять, законів і теорій. Розрізняють *дві форми* наукових досліджень: фундаментальні та прикладні.

Фундаментальні наукові дослідження – наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на здобуття нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини.

Прикладні наукові дослідження – науково-дослідна і науково-технічна діяльність, спрямована на здобуття і використання знань для практичних цілей.

Наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукового результату. *Науковий результат* – нове знання, здобуте в процесі

фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науководослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. *Науково-прикладний* результат – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, яке впроваджене або може бути впроваджене у практику [7; 20].

До основних результатів наукових досліджень належать:

- наукові реферати;
- наукові доповіді (повідомлення) на конференціях, нарадах, семінарах, симпозіумах;
- курсові (дипломні, магістерські) роботи;
- звіти про науково-дослідну (дослідно-конструкторську; дослідно-технологічну) роботу;
- наукові переклади;
- дисертації (кандидатські або докторські);
- автореферати дисертацій;
- депоновані рукописи;
- монографії;
- наукові статті;
- аналітичні огляди;
- авторські свідоцтва, патенти;
- алгоритми і програми;
- звіти про наукові конференції;
- препринти;
- підручники, навчальні посібники;
- бібліографічні покажчики та ін. [7; 20].

Науково-дослідною діяльністю займається значне коло людей. Тих, хто робить це постійно, називають дослідниками, науковцями (науковими працівниками), вченими. *Дослідником* називають людину, яка здійснює наукові дослідження. *Науковець* – той, хто має відношення до науки, виробляє нові знання, є спеціалістом у певній галузі науки. *Вчений* – фізична особа, яка провадить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження з метою здобуття наукових та (або) науково-технічних результатів. *Науковий працівник* – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудовою договором професійно займається науковою, науково-технічною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію, підтверджену результатами атестації. Люди науки мають відповідну спеціальність і кваліфікацію, працюють як самотужки, так і об'єднуючись у наукові колективи (постійні чи тимчасові), створюють наукові школи [7; 9]. Науковими дослідженнями також мають право займатися й практики, зокрема педагогічні працівники.

У час кардинальних політичних, соціальних та економічних змін, що відбуваються в українському суспільстві, зростає роль *педагогіки*. Вона визначає мету і зміст, форми й методи виховання та підготовки підростаючого покоління до життя і праці, впливає на розвиток та удосконалення національної системи освіти. У період розбудови національної школи розв'язання теоретичних проблем освіти, практичних шляхів підвищення якості навчально-виховного процесу повинні якнайповніше задовольняти потреби практики.

Педагогіка – наука про виховання людини. Вона має власну історію становлення та розвитку, аналіз якої дозволяє зрозуміти суть і специфіку предмета дослідження. Педагогіка є наукою, бо вона має:

- 1) чітко визначений, відокремлений і зафіксований власний предмет;
- 2) для його вивчення застосовуються об'єктивні методи дослідження;
- 3) зафіксовані об'єктивні зв'язки (закони і закономірності) між факторами, процесами, що складають предмет вивчення;
- 4) встановлені закони й закономірності дозволяють передбачати (прогнозувати) майбутній розвиток досліджуваних процесів.

Методи педагогічних досліджень - це шляхи, способи пізнання педагогічної дійсності. За допомогою методів педагогіка здобуває інформацію про те чи інше явище, процес, аналізує і обробляє одержані дані, включає їх в систему відомих знань. Тому темп і рівень розвитку педагогічної теорії залежить від того, які методи дослідження вона використовує.

Особливості процесу навчання й виховання вивчити і розкрити нелегко. Педагогічні процеси мають неоднозначний характер. Їх результати залежать від одночасного впливу багатьох причин. Достатньо змінити вплив одного фактора, щоб результати процесу суттєво відрізнялись один від одного. Для педагогічних процесів характерна неповторність. Якщо дослідник природничих наук (у хімії, фізиці) може кількаразово повторити експеримент, використовуючи ті самі матеріали, створюючи незмінні умови, то педагог-дослідник такої змоги не має: повторне дослідження пропонує вже інші умови праці, і як наслідок – інші результати. Ось чому «чистий» експеримент у педагогіці неможливий. Зважаючи на цю обставину, педагоги роблять свої висновки обережно й коректно, розуміючи відносність умов, в яких вони були отримані. Кількаразове повторення спостережень дає змогу в узагальненій формі формулювати висновки, визначати найхарактернішу тенденцію [22].

Важливим завданням педагогічного дослідження є виявлення порядку в процесі, що вивчається, тобто встановлення закономірності. На основі емпіричних закономірностей процесу навчання й виховання розкриваються теоретичні закони. Закони існують незалежно від того, як повно вони розкриті наукою. Пізнання закону дозволяє зрозуміти його дію і правильно використати в інтересах виховання. Кінцевою метою педагогічного дослідження є виявлення закономірностей і законів [20].

У даний час педагогічні дослідження здійснюються за допомогою цілої системи різноманітних методів. До них належать:

1. Традиційно-педагогічні методи. Традиційними називають методи, які педагогіка дістала у спадок від дослідників, що стояли біля витоків педагогічної науки. До складу традиційних педагогічних досліджень входять: педагогічне спостереження, дослідницька бесіда, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, першоджерел, вивчення шкільної документації, продуктів діяльності учнів.

2. Педагогічне тестування (англ. test – випробовування, перевірка). Тестування – цілеспрямоване, однакове для всіх досліджуваних обстеження, що проводиться в умовах строгого контролю. Від інших способів обстеження тестування відрізняється простотою, доступністю, точністю, можливістю автоматизації. Це дозволяє об'єктивно виміряти характеристики педагогічного процесу, що вивчаються.

Як метод дослідження тестування до останнього часу мало застосовувалось у вітчизняній педагогіці. Проте цей метод не новий. Ще у 80-90 роках минулого століття його використовували для вивчення індивідуальних особливостей людей. Це призвело до виникнення так званого випробовувального експерименту – дослідження за допомогою тестів (А. Дальтон, А. Кеттел та ін.).

У навчально-виховній практиці використовуються різні тести: успішності, інтелектуального розвитку, діагностики рівня засвоєння знань, умінь, ступеню сформованості багатьох якостей тощо.

3. Соціологічні методи. Ця група методів проникла в педагогіку з соціології. Застосовується для масового опитування учасників процесів виховання, навчання, освіти, які мають колективний (груповий) характер. Опитування може бути усним (інтерв'ю) або письмовим (анкетування). До соціологічних методів дослідження належать також шкалування і соціометричні методики, порівняльні дослідження.

Анкетування – метод масового збору матеріалу за допомогою спеціально розроблених анкет. Сьогодні в педагогічних дослідженнях широко використовуються різні типи анкет: відкриті, які вимагають самостійного конструювання відповіді, і закриті, в яких учні обирають одну із запропонованих відповідей; іменні, що вимагають вказати прізвище досліджуваного, і анонімні; повні, скорочені; пропедевтичні і контрольні та ін.

Широко застосовується метод вивчення групової диференціації, який дозволяє аналізувати внутріколективні взаємини.

4. Кількісні методи. Використовуються в двох основних напрямках:

- а) для обробки результатів спостережень і експериментів;
- б) для моделювання, діагностики, прогнозування, комп'ютеризації навчально-виховного процесу.

До першої групи входить статистичний метод, у межах якого здійснюється реєстрація, – виявлення певних якостей педагогічних явищ, кількісні підрахунки наявних чи відсутніх якісних даних у певній послідовності, визначення їхнього

місцезнаходження серед об'єктів, що вивчаються; шкалування – присвоєння балів чи інших цифрових показників характеристикам, що досліджуються.

Другу групу репрезентує метод моделювання. Це метод створення і дослідження моделей. Наукова модель – уявна чи матеріально реалізована система, яка адекватно відображає предмет дослідження і здатна замінити його так, що вивчення моделі сприяє отриманню нової інформації про цей предмет. Головна перевага моделювання – можливість охопити систему цілісно.

Моделювання в педагогіці успішно застосовується для вирішення таких завдань, як поліпшення планування навчального процесу, оптимізація структури навчального матеріалу, управління пізнавальною діяльністю, управління навчально-виховним процесом та ін.

Метод моделювання використовується для вияву й класифікації нових законів, побудови нових теорій та інтерпретації отриманих даних; для вирішення обчислювальних завдань з використанням моделей; для перевірки гіпотези за допомогою тієї чи іншої моделі.

Математичні методи допомагають педагогіці доповнити характеристики педагогічних явищ, процесів конкретною інформацією, провести сувору ревізію в досягнутому раніше.

5. Педагогічний експеримент (лат. *experimentum* – проба, дослід). Суть експерименту як методу дослідження полягає у спеціальній організації педагогічної діяльності учителів і учнів, вихователів і вихованців з метою перевірки й обґрунтування наперед розроблених теоретичних припущень, або гіпотез. Якщо гіпотеза знаходить своє підтвердження в педагогічній практиці, дослідник робить відповідні теоретичні узагальнення і висновки [22].

1.3. Педагогічний досвід. Педагогічний досвід є підґрунтям, на якому зростає педагогічна майстерність працівника. Водночас він є і джерелом розвитку педагогічної науки. Це своєрідний пробний камінь під час експерименту, перевірки істинності теорій, концепцій, прогнозів тощо. Педагогічний досвід повинен виражатися в технології навчально-виховного процесу, виявленні взаємозалежності його компонентів.

Перспективний педагогічний досвід – творче, активне засвоєння і реалізація вчителем у практичній діяльності засобів і принципів педагогіки з урахуванням конкретних умов, особливостей дітей, учнівського колективу і особи вчителя. Передусім він спрямований на розв'язання актуальних проблем навчально-виховного процесу школи, зокрема на сучасному етапі – використання комп'ютерної техніки у навчальному процесі, формування правової культури школяра, виховання підприємливості молодшої людини та ін. Для перспективного педагогічного досвіду характерною є новизна, яка виокремлює його з маси позитивної діяльності педагогів. Досвід можна вважати перспективним лише за умови, що він забезпечує високі результати навчально-виховної діяльності вчителя, які мають бути не випадковими, а наслідком застосування продуманої

системи навчання й виховання. Важливим його показником є стабільність. Це означає, що результативність навчання і виховання мають бути перевірені часом. Перспективність педагогічного досвіду передбачає, що він «працює» й у практичній діяльності інших педагогів, його можна поширювати й втілювати у життя [29].

Розрізняють перспективний педагогічний досвід *зразковий* і *новаторський* (рис. 1).

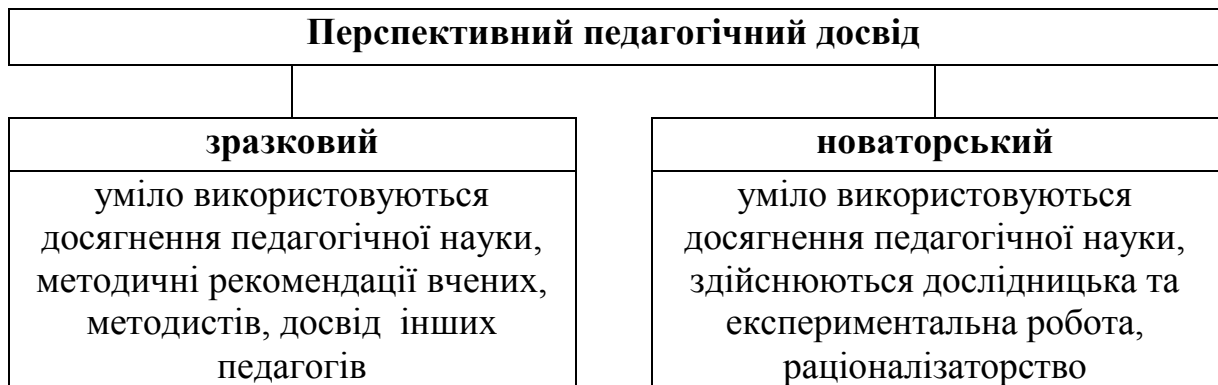

Рис. 1. Види перспективного педагогічного досвіду

Зразковий досвід – це сумлінна діяльність учителя, який уміло використовує досягнення педагогічної науки, методичні рекомендації вчених, методистів, досвід інших педагогів, і на цій основі його навчально-виховна робота є зразком для інших.

Новаторському досвіду властиві оригінальність, новизна. Досвід педагога-новатора, що має експериментальний характер, називають *дослідницьким*. Якщо йдеться про вдосконалення форм, методів, засобів навчання і виховання на основі творчого їх використання, то такий досвід називають *раціоналізаторством*.

Умови для творчих пошуків і формування перспективного педагогічного досвіду:

- наявність підготовлених, творчо працюючих керівників шкіл і наукового консультанта;
- вибір суспільно значимої для школи і посиленої для педагогічного колективу теми;
- чіткість і ясність мети і завдань творчого пошуку для всього колективу;
- обґрунтований розподіл і кооперація праці;
- відповідна наукова і практична підготовка вчителів, озброєння їх теорією і методами творчого пошуку;
- створення в педагогічному колективі творчого настрою, здорового морально-психологічного клімату, сприятливих матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних і естетичних умов праці [29].

2. Педагогічний експеримент у системі інноваційної освітньої діяльності

2.1. Мета, зміст і види інноваційної освітньої діяльності. *Освітні (педагогічні) інновації* – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. *Прямим продуктом* творчого пошуку можуть бути нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи виховання, нестандартні підходи в управлінні. *Побічним продуктом* інновацій як процесу творчої діяльності є зростання педагогічної майстерності вчителя і керівника, рівня його культури, мислення, світогляду. Тобто творчий пошук веде до розвитку цілісної системи особистості педагога [1]. Творчий пошук також суттєво впливає й на особистість учня. Учні більш цінують учителів, які запроваджують інновації, на таких уроках вони працюють активніше, інновації вчителя пробуджують у них бажання випробувати й власні можливості в інноваційній діяльності [27].

В інноваційному закладі освіти триває інтенсивне переосмислення цінностей, долаються стереотипи педагогічного мислення, здійснюються глибинні, системні перетворення, що стосуються всіх аспектів реформування навчально-виховного процесу. Такі заклади, в яких педагогічний та учнівський колективи експериментують, апробують, впроваджують нові педагогічні ідеї, теорії, технології, можна вважати інноваційними [17].

Інноваційна освітня діяльність – це розробка, розповсюдження та застосування освітніх інновацій. Освітніми інноваціями є вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності. Інноваційна освітня діяльність здійснюється на *всеукраїнському, регіональному* рівнях та на *рівні окремого навчального закладу*. Рівень інноваційної освітньої діяльності визначається її змістом (*розробка, розповсюдження чи застосування інновації*), а також масштабністю змін, що вноситимуться у систему освіти внаслідок застосування запропонованої інновації.

Інноваційна освітня діяльність *всеукраїнського рівня* передбачає апробацію інновацій та експериментальну перевірку продуктивності й можливості застосування у системі освіти:

- освітніх, дидактичних систем;
- державних стандартів освіти, базового компонента змісту дошкільної освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти, змісту професійно-технічної освіти, нормативної частини змісту вищої, післядипломної освіти.

Інноваційна освітня діяльність *регіонального рівня* може здійснюватись у системі освіти області й передбачає:

- апробацію інновацій, розроблених у ході експериментів регіонального рівня;

- експериментальну перевірку продуктивності й можливості застосування інновацій.

Інноваційна освітня діяльність на рівні окремого навчального закладу передбачає:

- застосування інновацій;
- експериментальну перевірку продуктивності й можливості застосування інновацій.

Інноваційна ініціатива. З інноваційною ініціативою може виступити фізична або юридична особа (особи), що виявляє намір удосконалити або оновити освітню практику, експериментально перевірити продуктивність і можливість застосування нових ідей та підходів у системі освіти.

Види інновацій. Існує кілька класифікацій освітніх інновацій. Зупинимось на найбільш поширених.

Можна визначити *чотири види* освітніх інновацій за часом їх створення [24] (таблиця 1). За напрямками і складовими освітнього процесу виділяють *дві групи* освітніх інновацій [26] (таблиця 2).

Таблиця 1

ВИДИ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Освітні інновації			
Такі, що створені давно , рекомендовані Міністерством, але в даному закладі не запроваджені	Такі, які щойно створені , пройшли апробацію і рекомендовані Міністерством	Такі, які щойно створені (експеримент завершився) і проходять апробацію	Такі, що знаходяться в стадії розробки в експериментальному режимі
<i>Можна використовувати в будь-якому закладі</i>	<i>Можна використовувати в будь-якому закладі</i>	<i>Можна використовувати в експериментальних навчальних закладах</i>	<i>Можна використовувати в експериментальних навчальних закладах</i>

Таблиця 2

ГРУПИ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Педагогічні інновації у:			Організаційні інновації у:	
змісті навчання і виховання	формах і методах навчання і виховання	технологіях навчання і виховання	змісті, формах, методах управління	структурі та технологіях управління
Державні стандарти освіти; сучасні концепції виховання; авторські навчальні плани, програми, підручники; нова система оцінювання навчальних досягнень учнів тощо	Діалогові, “активні”, “інтерактивні”, дистанційні форми і методи навчання, виховання тощо	Розвивальні, модульно-розвивальні, диференційовані, комп’ютерні, телекомунікаційні, індивідуально орієнтовані, алгоритмізовані, проектні, рейтингові технології тощо	Модернізовані управлінські функції; державно-громадські форми управління; економічні методи управління тощо	Гімназії, ліцеї, коледжі, колегіуми, навчально-виховні комплекси тощо

Кожен заклад вирішує самостійно, що саме і яким чином застосовувати в навчально-виховному процесі, спираючись на результати діагностики, тестування учнів, анкетування батьків та дотримуючись усіх необхідних умов для здійснення інноваційної діяльності [24].

Умови здійснення інноваційної освітньої діяльності:

- дотримання майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб, які ведуть інноваційну освітню діяльність, учасників навчально-виховного процесу, збереження їх життя і здоров'я;
- дотримання фізичними та юридичними особами, які ведуть інноваційну освітню діяльність, своїх майнових і немайнових зобов'язань, вимог державних стандартів освіти;
- керованість інноваційної освітньої діяльності;
- готовність керівників та працівників дошкільних закладів освіти, навчальних закладів, органів управління освітою до інноваційної освітньої діяльності;
- економія ресурсів, потрібних для здобуття освіти, здійснення освітньої діяльності та управління освітою [31].

Чинники впливу на інноваційний процес. На процес запровадження інновацій у закладі впливають такі чинники:

- зовнішнє середовище закладу (система освіти країни і регіону, її реформування, соціально-економічна ситуація, сусідні заклади, батьки учнів тощо);
- кадровий склад закладу, учні, їхні мотиви, цінності, культура і можливості;
- особливості змісту освіти в закладі;
- культура закладу;
- система громадського самоврядування закладу.

Найбільш впливовим є чинник зовнішнього середовища закладу. Впровадження інновації в закладі залежить від усіх учасників навчально-виховного процесу [26].

2.2. Підготовка до планування інноваційної освітньої діяльності. Під час підготовки до планування інноваційної освітньої діяльності в закладі необхідною вимогою є врахування принципів науковості, об'єктивності, послідовності, реальності, поєднання колективного начала та індивідуального, демократичності, інноваційності тощо. Зупинимось детальніше на принципі інноваційності.

Врахування принципу інноваційності при підготовці до планування. Управління інноваціями у загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється на основі *принципу інноваційності* і передбачає істотну зміну завдань управлінської діяльності керівника, мети, змісту, форм та методів його роботи. Зокрема, *метою управління* загальноосвітнім навчальним закладом, що здійснює інноваційну діяльність, вважається постійне оновлення освітнього процесу, що дає позитивні результати; *змістом* – виконання керівником модернізованих управлінських функцій: функції прогнозування, політико-дипломатичної, консультативної, менеджерської, представницької функцій, запровадження нових форм і методів управління, колективних і колегіальних форм управління; техніко-технологічних та економічних методів управління тощо. Реалізуючи *принцип інноваційності*, керівник загальноосвітнього навчального закладу спільно з учасниками навчально-виховного процесу вносить постійні зміни у його діяльність і тим самим покращує її результати [26].

Вибір стратегії розвитку закладу. Адміністрація закладу щодня стикається з необхідністю розв'язувати певні проблеми, адже безпроблемних закладів не існує. Серед цих проблем особливого значення набувають ті, від успішного розв'язання яких безпосередньо залежать результати діяльності закладу.

Отже, насамперед необхідно ідентифікувати проблеми закладу і ранжувати їх за ступенем значущості.

Існує *три основні стратегії* розвитку закладів:

1. *Стратегія локальних змін*, яка передбачає паралельне покращення, раціоналізацію, оновлення окремих напрямків життя закладів.

2. *Стратегія модульних змін*, яка передбачає здійснення декількох комплексних нововведень, які не пов'язані між собою.

3. *Стратегія системних змін* передбачає повну реконструкцію закладу, торкається всіх компонентів діяльності (мети, змісту, організації, технології тощо), всіх структур, зв'язків, ланок.

Планування стратегії розвитку навчального закладу – це своєрідний пошук відповіді на чотири основні питання:

1. Яким є сьогодні заклад, його сильні й слабкі сторони?
2. Яким хотілося б бачити заклад в майбутньому?
3. Чи можна реалізувати поставлену мету і які можуть бути перешкоди?
4. Що необхідно зробити і в якій послідовності, аби досягти мети?

В процесі розробки *програми розвитку закладу* доцільно виділити шість етапів:

1. Проблемний аналіз стану закладу.
2. Формування концепції майбутнього закладу.
3. Розробка стратегії, основних напрямків і задач переходу до нового закладу.
4. Формування цілей першого етапу побудови нового закладу.
5. Формування плану дій.
6. Експертиза програми.

Аналіз стану закладу покликаний визначити вихідну (початкову) базу для розробки шляхів його розвитку. Він повинен виділити сильні та слабкі сторони закладу і дати відповідь на питання: що необхідно змінити, щоб в майбутньому заклад міг відповідати вимогам, які будуть до нього ставитись [37]. Пропонується такий алгоритм педагогічного аналізу (рис. 2).

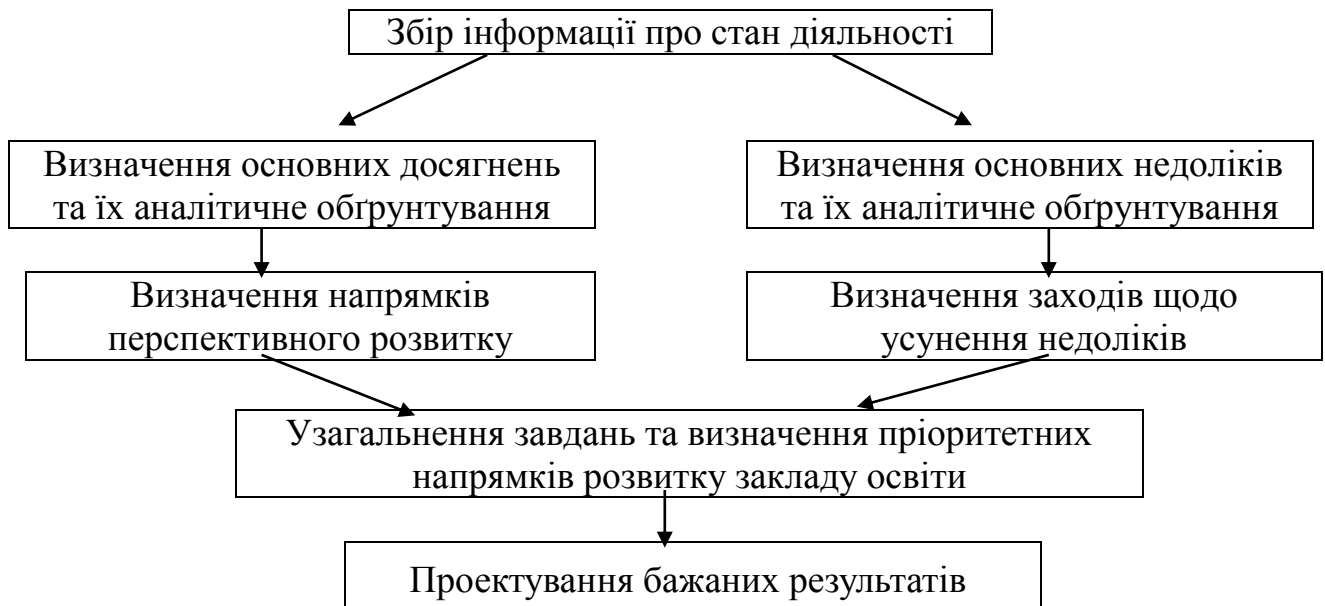

Рис. 2. Алгоритм педагогічного аналізу

Методика проектно-цільового планування інноваційної діяльності дозволяє кожному закладу мати індивідуальний план роботи, який враховує її особливості, забезпечує простір для творчого пошуку окремим об'єднанням та групам педагогів, кожному вчителю, спрямовує їх зусилля на вирішення актуальних проблем шкільного життя [37], що в кінцевому результаті сприяє розвитку здібностей та обдарувань учнів [13].

2.3. Види та основні напрямки планування інноваційної освітньої діяльності. Після визначення змісту, основних форм запровадження даної інновації та очікуваних результатів адміністрація закладу на підставі висновків методичної ради та за погодженням з педагогічною радою і радою закладу (мають бути відповідні рішення і протоколи) приступає до планування інноваційної діяльності.

Розділ “Інноваційна діяльність” може бути частиною розділу “Навчально-виховний процес” або, і це бажано, самостійним розділом плану.

Розділ має містити конкретні заходи, відповідальних за їх проведення від адміністрації та конкретних виконавців.

Основними видами планування інноваційної освітньої діяльності є *перспективне (стратегічне)* і *річне* планування [24].

Перспективне (стратегічне) планування. При розробці перспективного плану роботи закладу слід передбачити розділ (або заходи в різних розділах) з інноваційної діяльності. Якщо окремого розділу не вводиться, то необхідно зробити додаток до перспективного плану “Заходи з інноваційної діяльності”, бажано у вигляді таблиці (таблиця 3).

Таблиця 3

ЗАХОДИ З ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

\Навчальні роки Напрямки діяльності	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	Позн. про вик.
1. Назва розділу перспективного плану			Назва інновації			
і т.д.						

При розробці даного розділу перспективного плану слід дотримуватися всіх вимог до здійснення перспективного планування (діагностика готовності педагогічних працівників і учнів, наявність необхідних умов для здійснення

інноваційної діяльності, врахування принципів науковості, об'єктивності, послідовності, реальності, поєднання колективного начала та індивідуального, демократичності, інноваційності тощо). Нагадуємо, що перспективне (стратегічне планування) здійснюється на період від 3 до 5 років. Пропонуємо зразок розділу перспективного плану роботи закладу [24] (таблиця 4).

Таблиця 4

Зразок розділу перспективного плану роботи закладу

Розділ 7. Інноваційна діяльність

№ з/п	заходи	навчальний рік	відповідальний	позн. про вик.
7.1 В навчально-виховному процесі				
7.1.1	Запровадження методів інтерактивного навчання в 5-9 класах (з грифом МОН)	2006/2007	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	
7.1.2	Запровадження методів інтерактивного навчання в 10-11 класах (з грифом МОН)	2007/2008	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	
7.1.3	Розробка інновації “Використання християнських цінностей на уроках галузі “Суспільствознавство” (експеримент регіонального рівня)	2008/2009-2011/2012	директор прізви., ініціали	
7.1.4	Розвиток критичного мислення учнів на уроках української мови і літератури (з грифом МОН)	2009/2010	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали; практ. психолог прізви., ініціали	
7.2 У системі виховної роботи				
7.2.1	Запровадження методу проектів у систему роботи класного керівника і органів учнівського самоврядування (з грифом МОН)	2008/2009	заст. дир. з вих. роботи прізви., ініціали	
7.2.2	Розробка інновації “Формування духовності особистості на засадах національних цінностей” (експеримент регіонального рівня)	2009/2010-2014/2015	заст. дир. з вих. роботи прізви., ініціали	
7.2.3	Запровадження в систему виховної роботи методики “Діалог” (з грифом МОН)	2010/2011-2011/2012	практичний психолог прізви., ініціали	

і т.д.				
--------	--	--	--	--

Річне планування. Річне планування є логічним продовженням перспективного планування, тому воно здійснюється згідно з вимогами до перспективного планування і має за структурою відповідати перспективному плануванню. Наприклад, якщо до перспективного плану вводиться: “Розділ 5. Виховна робота” або “Розділ 7. Інноваційна діяльність”, то і в річному плані потрібно, щоб зазначені розділи знаходились під такими ж номерами. Це полегшує і раціоналізує здійснення річного планування.

Розділ річного плану “Інноваційна діяльність” може бути частиною розділу “Навчально-виховний процес” або самостійним розділом річного плану (табл. 5). Розділ розробляється на основі аналізу виконання відповідного розділу плану роботи закладу *за минулий навчальний рік*, включає заходи, що за різних причин не були виконані, а також ті, що передбачені *перспективним планом* роботи закладу [24].

Таблиця 5

Зразок розділу плану роботи закладу на 2008/2009 навчальний рік

№ з/п	заходи	термін вико-нання	відпові-дальні	виконавці	відм. про викон. із зазнач. документа
Розділ 7. Інноваційна діяльність					
7.1	Навчально-виховний процес				
7.1.1	Запровадження методів інтерактивного навчання в 5-9 класах (інновація рекомендована МОН)	30.08.2008 - 31.05.2009	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	вчителі 5-9 класів	наказ по закладу від__ №__
7.1.1.1	Засідання методичної ради – визначення готовності педпрацівників і учнів	30.08.2008	голова метод. ради	члени метод. ради	проток. від__ №__
7.1.1.2	Засідання педагогічної ради – визначення завдань для пед. колективу; видання наказу по закладу	31.08.2008	директор прізви., ініціали	заст. дир. з навч.-вих. роб. прізви., ініціали	проток. від__ №__; наказ від__ №__

7.1.1.3	Засідання МО – визначення завдань для вчителів	04.09.2008	голова метод. ради прізви., ініціали	керівник МО прізви., ініціали	план та/або проток. засід.
7.1.1.4	Звіти вчителів про хід запровадження інновації на засіданнях МО (про результати діагностування, якісні й кількісні показники, висновки тощо)	2 рази на семестр	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	керівник МО прізви., ініціали	матеріали в папках керівника МО
7.1.1.5	Вступне діагностування учнів (контр. зрізи знань і вмінь)	вересень 2008 р.	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	вчителі 5-9 класів	матеріали в папках керівника МО
7.1.1.6	Поточне діагностування учнів (контр. зрізи знань і вмінь)	грудень 2008 р.	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	вчителі 5-9 класів	матеріали в папках керівника МО
7.1.1.7	Підсумкове діагностування учнів (контр. зрізи знань і вмінь)	травень 2009 р.	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	вчителі 5-9 класів	матеріали в папках керівника МО
7.1.1.8	Контроль за станом запровадження інновації (відвід. уроків, перевірка календарно-тематичних і поурочних планів тощо)	2 рази на місяць	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали	заст. дир. з навч.-вих. роботи прізви., ініціали; члени метод. ради	книги внутрішкільн. контролю
7.1.1.9	Засідання методичної ради закладу (підсумки впровадження інновацій за I семестр)	грудень 2008 р.	голова метод. ради прізви., ініціали	Члени метод. ради	проток. від__ №__

7.1.1.10	Підсумкове засідання методичної ради закладу	травень 2009 р.	голова метод. ради прізви., ініціали	члени метод. ради	проток. від__ №__
7.1.1.11	Обговорення питання про запровадження інновації на засід пед. ради	січень 2009 р.; червень 2009 р.	директор прізви., ініціали	заст. дир. з навч.- вих. роб. прізви., ініціали	проток. від__ №__
7.1.1.12	Видання наказу по закладу про результати запровадження інновації	червень 2009 р.	директор прізви., ініціали	заст. дир. з навч.- вих. роб. прізви., ініціали	наказ від__ №__
і т.д.					

2.4 Методичне забезпечення інноваційної діяльності. Технологічна підготовка вчителя не є одномоментним актом або короткотерміновим явищем. Ця систематична і довготривала робота охоплює весь цикл становлення вчителя-професіонала. Перспективний напрям консолідації методичної роботи у закладах освіти різного рівня – пошук шляхів технологічної взаємодії звичного і нового у діяльності вчителя, модернізація наявного особистого потенціалу. Зберегти і передати освітні цінності можна за умови максимального зближення і взаємопроникнення технологічних оболонок традиційного і інноваційного. На нашу думку, в цьому полягає зміст технологічного підходу до здійснення методичної роботи з учителем [10].

Адміністративний спосіб втілення нових поглядів важко реалізувати, адже починати з нульового циклу непродуктивно. Потрібно врахувати фактор неосвоєності науково-методичного забезпечення. Тому технологічна модернізація фахового потенціалу перш за все враховує протиріччя становлення і розвитку професійного самовизначення. У цьому аспекті визначальними є протиріччя:

- між прийнятою вчителем метою власної освітньої діяльності й сучасною освітньою парадигмою;
- між набутим освітнім досвідом і новими освітніми ситуаціями та фактами;
- між рівнем особистої фахової майстерності та нормативними його параметрами або необхідними параметрами освітньої технології;
- між наявними технологічними можливостями і вимогами до нових освітніх технологій [10].

Для подолання таких протиріч однієї внутрішньої мотивації до змін або зовнішнього адміністративного тиску недостатньо. Потрібно спочатку досягти

відповідного рівня індивідуальної технологічної готовності вчителя здійснювати модернізацію освітньої діяльності у потрібному для суспільства напрямку.

Основний напрям діяльності методичних служб треба поступово зміщувати від контролю дотримання нормативних стандартів у бік надання індивідуальної допомоги в опануванні вчителем потрібних регуляторів. Заслуговує на особливу увагу проблема формування у практичного працівника власної позиції – позиції активного суб'єкта науково-методичної діяльності – та розвитку особистого технологічного потенціалу [10].

План роботи методичної ради закладу, пов'язаної з інноваційною діяльністю, складається на поточний навчальний рік і спрямовується на поліпшення науково-теоретичної, методичної та практичної підготовленості педагогічних кадрів закладу до інноваційної діяльності. У ньому мають бути відображені результативність і підсумки методичної роботи за попередній навчальний рік. План має містити завдання на поточний навчальний рік, основні напрямки роботи щодо запровадження інновацій, а також перелік засідань об'єднання, складений за такою формою [35]:

№ п/п	Тематика засідань	Форма проведення	Методи проведення	Дата проведення	Місце проведення	Відповідальний за проведення	Прим.
-------	-------------------	------------------	-------------------	-----------------	------------------	------------------------------	-------

План роботи методичного об'єднання з інноваційної діяльності складається за такою ж формою, що і план роботи методичної ради.

Зазначені вище плани можна скласти також за *блочно-модульним принципом*, що містить три напрями (блоки) діяльності: пізнавальну, тематичну та узагальнюючу [35].

2.5. Психологічний супровід інноваційної діяльності. З метою якісного і ефективного виконання запланованих заходів та досягнення бажаного результату слід подбати про *психологічне забезпечення інноваційної діяльності*.

Можна використовувати таку програму дослідження результатів запровадження інновацій практичним психологом закладу [21] (таблиця 6).

Таблиця 6

Програма дослідження
результатів запровадження інновацій практичним психологом закладу

Назва закладу			Прізви., ім'я, по батьк. психолога			
Напрямок інноваційної діяльності						
Критерії оцінювання ефективності інновацій	Розвиток пізнавальних процесів	Розвиток емоційно-вольової сфери	Розвиток професійних умінь	Зміни в комунікативних системах	Формування спеціальних пед. умінь	Ступінь активності учасників іннов. діяльн.
Програма психологічного дослідження						
1. Контингент						
2. Методи і методики						
3. Етапи роботи: I. Експерим.-психологічне обстеження (терміни)						
II. Обробка результатів дослідження						
III. Інтерпретація результатів, пропозиції щодо корекції (терміни)						
IV. Планування контрольних зрізів (терміни)						
4. Прогнозований результат						
5. Виправдання прогнозу						
6. Напрямки корекційної роботи						

2.6. Поняття експерименту. Експеримент є головним методом збирання інформації у науці. Його проведення пов'язане з пошуком причинно-наслідкових відносин досліджуваних явищ дійсності. Цей метод є розвитком методу спостереження та логічного аналізу. Але якщо спостереження - це пасивний метод збирання інформації, то експеримент передбачає активний вплив на об'єкт дослідження кількох контрольованих чинників. Проведення експерименту завжди пов'язане з активним впливом на об'єкт, який веде до його переструктурування, тому планувати експеримент у соціологічному дослідженні можна тільки тоді, коли є певність, що цей вплив ні в якому разі не утискуватиме інтереси учасників експерименту. Цінність інформації, отриманої у результаті проведення експерименту, полягає в тому, що вона не просто описує об'єкт, але й дозволяє пояснити існування й розвиток певних зв'язків, відносин, процесів.

“Експеримент дає можливість, - пише Г.Г. Ващенко, - робити спостереження в такій кількості й протягом такого часу, як це потрібно для досконалого вивчення явища. ...В експерименті є змога розкласти явище на його складові елементи і вивчати кожен з них зокрема” [5, 123].

Для проведення експерименту необхідно створити певні умови. Сукупність умов, в яких відбувається експеримент, має назву експериментальної ситуації. Експериментальна ситуація має гарантувати, що саме досліджуваний у цьому експерименті чинник, а не будь-який інший, є причиною зафіксованих у ході експерименту змін в об'єкті.

Експеримент ґрунтується на розробці певної гіпотетичної моделі розглядуваного явища. На підставі цієї моделі явище описують як систему змінних, серед яких виокремлюють незалежні та залежні змінні. Незалежна змінна - це той новий чинник, що його вводять у діяльність експериментальної групи. Він повинен мати такі якості, як усталеність, самостійність, можливість справляти вплив на стан об'єкта дослідження. Залежною змінною називають такий чинник, який змінюється під впливом незалежної змінної.

Царина використання експериментального методу в педагогічних дослідженнях останнім часом розширюється, але ефективність його використання безпосередньо пов'язана як з глибиною теоретичних знань про об'єкт експериментування, так і з розвитком методів і технічних засобів проведення експерименту [20; 22].

2.7. Сутність і види педагогічного експерименту. Педагогічний експеримент передбачає активний вплив на педагогічне явище чи процес шляхом створення нових умов, що відповідають меті дослідження. Експеримент як самостійний метод характеризується такими ознаками:

- діяльність, що організована на основі наукових даних у відповідності з теоретично обґрунтованою гіпотезою;
- запланований вплив на досліджуваний об'єкт, створення нових явищ тощо;

- глибокий аналіз та теоретичне узагальнення одержаних результатів;
- можливість багаторазового повторення;
- дотримання точно врахованих і змінюваних умов.

Педагогічний експеримент, на відміну від інших методів, створює умови для:

- 1) перевірки ефективності запроваджень у навчально-виховний процес;
- 2) порівняння ролі та впливу різних факторів на педагогічний процес;
- 3) вибору оптимальних факторів для організації певних ситуацій навчання та виховання;
- 4) виявлення умов реалізації певних педагогічних задач;
- 5) виявлення специфіки та закономірностей протікання педагогічного процесу в конкретних, в тому числі й заданих, умовах [22].

Педагогічний експеримент - своєрідний навчальний процес, організований так, щоб можна було спостерігати педагогічні явища в контрольованих умовах. Основними ознаками педагогічного експерименту, які одночасно становлять і його сутність, є:

- внесення в навчальний процес певних змін у відповідності з планом і гіпотезою дослідження;
- створення умов, у яких можна найбільш яскраво бачити зв'язки між різними сторонами навчального процесу;
- облік результатів навчального процесу і формулювання остаточних висновків [23].

Сутнісний зміст експерименту полягає в розкладанні цілісного педагогічного явища на складові елементи; внесенні змін до умов, в яких ці елементи функціонують; відслідковуванні окремих досліджуваних сторін і явищ; фіксуванні результатів навчально-виховного процесу в умовах експерименту. Отже, експеримент у загальній системі методів дослідження допомагає встановити наукові факти, пояснити та узагальнити нові дані з позицій більш загальних теорій; будувати на базі одержаних результатів нові гіпотези та теорії.

Експериментальна робота в навчальних закладах повинна передбачати щонайменше:

- чітку фіксацію стартових умов;
- точне та зрозуміле формулювання гіпотез й очікуваних результатів;
- фіксування незалежних змінних, тобто того, що спеціально впроваджується в експериментальну ситуацію;
- фіксування умов експерименту;
- виявлення реальних результатів і їх відповідності гіпотезі [23].

Як правило, розрізняють такі види педагогічного експерименту (рис. 3):

1. *Констатувальний експеримент* полягає в тому, що дослідник експериментальним шляхом встановлює лише стан педагогічної системи, що вивчається: констатує наявність зв'язків, залежностей між явищами, визначає вихідні дані для подальшого дослідження.

2. *Формувальний експеримент* супроводжується застосуванням спеціально розробленої системи заходів, спрямованих на формування в учнів певних якостей, на покращення результатів їх навчання, виховання, трудової діяльності тощо.

3. *Контрольний експеримент* визначає рівень знань, умінь та навичок за матеріалами формувального експерименту.

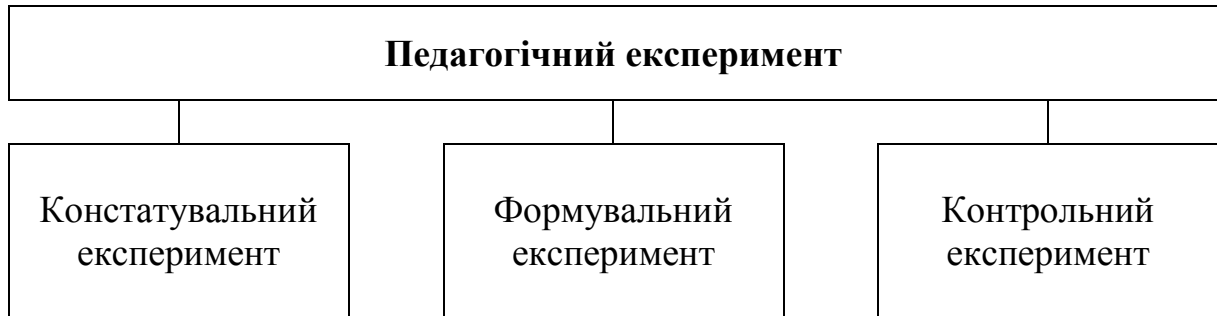

Рис. 3. Види педагогічного експерименту

У залежності від логічної структури доведення гіпотези виокремлюють *паралельний* та *послідовний* експерименти. При паралельному експерименті створюється експериментальна група, на яку впливають незалежною змінною, а відтак порівнюють стан цієї групи з контрольною групою, яка такого впливу не зазнавала. При послідовному експерименті вивчають стан тієї самої групи до й після введення незалежної змінної. Відбір контрольної групи найчастіше здійснюють або за частотою розподілу ознак, або попарним способом. При частотному розподілі відбір до контрольної групи здійснюють шляхом наближення частот розподілу ознак, які цікавлять дослідника, у контрольній та експериментальній групах. Попарний відбір полягає в тому, що експериментальну й контрольну групу добирають з пар учасників на підставі схожості ознак - один учасник потрапляє до експериментальної групи, а інший - до контрольної [20].

За рівнем вимог до ситуації експерименти поділяють на лабораторні, природні та чисті. *Природний* експеримент проводиться у звичних умовах навчання і виховання при їх збереженні, що дає можливість враховувати та багаторазово відтворювати досліджувані явища. *Лабораторний* експеримент проводиться в спеціально створюваних умовах, що дає можливість більш точно їх враховувати, а також ізолювати досліджувані зв'язки від інших впливів. *Чистим* експеримент називають тоді, коли учасники не знають про його проведення [20; 22].

2.8. Рівні педагогічного експерименту. Міністерством освіти і науки України визначено такі рівні педагогічного експерименту [31] (рис. 4):

- всеукраїнський,
- регіональний,
- рівень вищого навчального закладу.

Педагогічний експеримент		
всеукраїнського рівня	регіонального рівня	окремого вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти
<i>Рішення про організацію та проведення експерименту приймає Міністерство освіти і науки України</i>	<i>Рішення про організацію та проведення експерименту приймає управління освіти і науки обласної державної адміністрації</i>	<i>Рішення про організацію та проведення експерименту приймає керівник закладу або органи самоврядування</i>

Рис. 4. Рівні педагогічного експерименту

Рівень експериментальної діяльності визначається її змістом та масштабністю змін, що вноситимуться у систему освіти внаслідок успішної експериментальної перевірки та застосування запропонованої інновації.

Експериментальна діяльність **всеукраїнського рівня** стосується перевірки продуктивності й можливості застосування у системі освіти:

- освітніх, дидактичних систем;
- державних стандартів освіти, базового компонента змісту дошкільної освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти, змісту професійно-технічної освіти, нормативної частини змісту вищої, післядипломної освіти. Рішення про організацію та проведення експерименту приймає Міністерство освіти і науки України.

Експериментальна діяльність **регіонального рівня** може здійснюватись у системі освіти області й передбачає експериментальну перевірку продуктивності й можливості застосування інновацій. Рішення про організацію та проведення експерименту приймає управління освіти і науки обласної державної адміністрації.

Експериментальна діяльність **на рівні окремого вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти** передбачає експериментальну перевірку продуктивності й можливості застосування інновацій, розроблених науковими працівниками даного закладу. Рішення про організацію та проведення такого експерименту приймає керівник закладу або органи громадського самоврядування [31].

3. Підготовка та проведення педагогічного експерименту

3.1. Розроблення програми експерименту. Підготовка програми експерименту передбачає:

- визначення мети та завдань експерименту;
- місце, час проведення експерименту та його об'єм;
- характеристику вибірки та задіяних в експерименті груп;
- опис використовуваних для проведення експерименту матеріалів;
- опис методики проведення експерименту;
- опис додаткових змінних, що впливають на результати експерименту;
- опис методики фіксування, обробки та інтерпретації результатів експериментального дослідження.

Для одержання достовірної інформації важливим є виділення з об'єкту дослідження тої сукупності, яка буде підлягати вивченню, тобто формування вибіркової сукупності.

Вибіркова сукупність - частина генеральної сукупності, що виступає в якості основних об'єктів спостереження. Вибіркова сукупність повинна відображати властивості та ознаки генеральної сукупності.

Генеральна сукупність - це та сукупність об'єктів, на яку експериментатор поширює висновки дослідження, тобто та множина об'єктів, яка має спільну характеристику і вивчається в рамках дослідження на територіально-часових границях.

Процес формування вибіркової сукупності характеризується такими ознаками:

- числом ступенів відбору;
- типом виділення об'єктів репрезентації на проміжних етапах відбору;
- способом районування, виділених на проміжних етапах відбору, об'єктів репрезентації;
- способом відбору об'єктів репрезентації та одиниць спостереження на кожному етапі;
- об'ємом вибіркової сукупності (кількість одиниць спостереження).

Перші чотири ознаки описують тип вибірки, тобто особливості процесу відбору одиниць спостереження, п'ятий - об'єм вибіркової сукупності, що дозволяє розрізняти вибірку в рамках вибраного типу за кількістю одиниць спостереження [20].

Для забезпечення рівності умов в експериментальних і контрольних класах слід:

- залучити до проведення занять у групі одного вчителя;
- визначити експериментальним більш слабкий клас чи групу;
- обміняти місцями у кожній наступній серії дослідів експериментальні та контрольні класи (групи);

- розділити склад учнів на кількісно однакові (співрозмірні) групи за рівнем успішності чи іншими важливими для експерименту ознаками [22].

Програма дослідно-експериментальної роботи в навчальному закладі обговорюється та затверджується на засіданні науково-методичної ради і направляється на проведення незалежної зовнішньої експертизи. Експертиза програми педагогічного експерименту передбачає оцінку за такими параметрами:

1. Обґрунтованість вибору теми (грамотність, актуальність, практична значимість, посильність, доступність, наявність необхідних ресурсів тощо).

2. Зрілість і наукова обґрунтованість ідей експерименту, його концептуальної основи, її відповідність загальній системі цінностей школи.

3. Наявність і виваженість рішення про склад учасників роботи, розподіл обов'язків між ними, керівництво експериментом.

4. Доцільність і обґрунтованість вибору бази експерименту, достатність експериментальних об'єктів.

5. Наявність та зрозумілість (чіткість) мети, гіпотези, задач, очікуваних результатів експериментальної роботи і критеріїв їх оцінки.

6. Обґрунтованість критеріїв і послідовності етапів роботи

7. Наявність обґрунтування методів дослідження і засобів досягнення мети, необхідність та достатність методів і методик, їх взаємодоповнюваність.

8. Продуманість ресурсного забезпечення роботи (програмного, методичного, матеріального, фінансового, нормативного, консультативного, управлінського).

9. Повнота відображення в програмі логіки експерименту:

- назва етапів, терміни їх початку та завершення;
- зміст роботи, процедури, методики;
- хто організовує, проводить дослідження, бере у ньому участь;
- необхідне забезпечення;
- очікувані результати, критерії і показники їх оцінки;
- способи контролю та фіксації результатів;
- відмітка про виконання.

10. Наявність та обґрунтованість прогнозу можливих негативних наслідків експерименту, пропозиції з профілактики, компенсації та подолання цих наслідків.

11. Наявність та обґрунтованість рішення про форми подання результатів роботи.

12. Наявність та обґрунтованість варіантів перспектив подальшого розвитку експерименту [22].

3.2. Складання перспективного плану дослідно-експериментальної роботи. У методиці підготовки до експерименту важливе місце займає перспективне планування. При його розробленні слід обов'язково врахувати такі позиції: зміст роботи; термін виконання; очікуваний результат.

Основні напрямки перспективного планування:

1. Вибір теми:
  - 1) формулювання теми;
  - 2) обговорення теми на методичній раді; затвердження теми дослідження.
2. Ознайомлення з літературою за проблемою дослідження
  - 1) ознайомлення з пошуковою літературою; розроблення картотеки наукової літератури з досліджуваної проблеми;
  - 2) ознайомлення з літературою з методики експерименту;
  - 3) робота з літературою з проблеми дослідження.
3. Уточнення проблеми дослідження. Обґрунтування, гіпотеза, розроблення попередньої розробки структури дослідження.
4. Розробка змісту та методики констатувального експерименту.
5. Проведення констатувального експерименту:
  - 1) вивчення досвіду навчально-виховної роботи;
  - 2) вивчення результатів діяльності учнів (вчителів) за проблемою дослідження.
6. Узагальнення результатів констатувального експерименту (таблиці, схеми, дані статистичної обробки результатів).
7. Узагальнення результатів першого етапу дослідження (доповідь на засіданні методоб'єднання, стаття).
8. Розроблення програми формуального експерименту. Обговорення та затвердження програми на засіданні методоб'єднання.
9. Організація та проведення формуального експерименту.
10. Підведення підсумків та аналіз результатів формуального експерименту статистичні дані; теоретичні висновки та узагальнення
11. Обговорення результатів другого етапу дослідження на засіданні методоб'єднання.
12. Проведення контрольного експерименту, внесення коректив у матеріали дослідження.
13. Узагальнення результатів дослідження (статистичні дані; теоретичні висновки та узагальнення).
14. Обговорення результатів дослідження на засіданні методоб'єднання, науково-практичному семінарі (конференції).
15. Підготовка за результатами дослідження наукових статей, методичних рекомендацій щодо впровадження результатів у практику тощо [22].

3.3. Організаційна робота щодо початку експерименту. Зважаючи на те, що найбільш поширеними в нашій області є експерименти *регіонального рівня* (90% від усієї кількості експериментів), зупинимось детальніше на методиці їх проведення. *Організаційне забезпечення* дослідно-експериментальної роботи здійснюється управлінням освіти і науки. *Науково-методичне забезпечення* дослідно-експериментальної роботи покладається, як правило, на Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя

Сухомлинського. Питання *кадрового, матеріально-технічного і фінансового* забезпечення знаходяться у компетенції відділів (управлінь) освіти та засновників навчальних закладів, де проводиться експеримент [31].

Для початку експерименту потрібна *інноваційна ініціатива*. З інноваційною ініціативою може виступити фізична або юридична особа, що виявляє намір удосконалити або оновити освітню практику, експериментально перевірити продуктивність і можливість застосування нових ідей та підходів у системі освіти.

Інноваційна ініціатива має виявлятися шляхом складання заявки на проведення експерименту регіонального рівня та її подання до управління освіти і науки Кіровоградської обласної державної адміністрації. Заявка має містити:

- інформацію про її автора (авторів), про наукового керівника експерименту (адреса, телефон, місце роботи, посада, кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь);
- формулювання теми дослідно-експериментальної роботи;
- визначення мети і завдань, гіпотези дослідно-експериментальної роботи;
- опис інновації;
- визначення термінів та етапів проведення експерименту;
- визначення бази проведення експерименту (перелік дошкільних закладів освіти, навчальних закладів);
- опис наявного і потрібного забезпечення експерименту (організаційного, науково-методичного, дидактичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового), його кошторис;
- пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту.

До заявки додаються:

- підтвердження згоди на проведення експерименту дошкільних закладів освіти, навчальних закладів, а також органів управління освітою, засновників, яким вони безпосередньо підпорядковані (листи до органу управління освітою, що розглядає заявку);
- експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими здійснюватиметься навчально-виховний процес;
- інші експериментальні матеріали.

Управління освіти і науки створює експертну комісію, до якої залучаються науковці та спеціалісти-практики відповідного фаху. Комісія розглядає заявку, здійснює експертизу інновації та не пізніше, ніж за 3 місяці з моменту надходження заявки складає акт, у якому зазначає можливість проведення експерименту.

Згідно з висновками експертизи заявки її автор може:

- доопрацювати заявку та експериментальні матеріали, що додаються до неї;
- подати доопрацьовану заявку до управління освіти і науки Кіровоградської обласної державної адміністрації.

Автор заявки може оскаржити висновки експертизи у Міністерстві освіти і науки. У цьому разі відповідний орган управління освітою створює експертну комісію у новому складі для повторного розгляду відхиленої заявки. У разі повторного відхилення заявки її подальша експертиза не проводиться. Термін повторного розгляду заявки становить не більше трьох місяців від дати її надходження.

Рішення про організацію та проведення експерименту приймає управління освіти і науки на підставі висновків експертизи заявки. Після отримання висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту автор заявки подає програму дослідно-експериментальної роботи на затвердження до управління освіти і науки Кіровоградської обласної державної адміністрації.

Після отримання висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту управління освіти:

а) спільно з автором заявки визначає:

- базу проведення експерименту (за погодженням з дошкільними, загальноосвітніми та позашкільними навчальними закладами, де передбачається провести експеримент);

- характер і межі змін у їх діяльності, навчально-виховному процесі;

- терміни проведення експерименту;

- кошторис експерименту;

- осіб, відповідальних за проведення експерименту і його результати, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи;

б) виділяє потрібні для проведення експерименту кошти, за потреби спільно з автором заявки залучає юридичних та фізичних осіб, що здійснюватимуть фінансове, матеріально-технічне, інформаційне забезпечення експерименту;

в) за потреби погоджує питання фінансування, матеріально-технічного забезпечення експерименту з іншими органами державної виконавчої влади, відповідними місцевими органами управління освітою, засновниками навчальних закладів;

г) за потреби укладає угоди з:

- автором заявки, науковим керівником експерименту, виконавцями дослідно-експериментальної роботи;

- юридичними та фізичними особами, що забезпечуватимуть експеримент.

На підставі висновків експертизи заявки, домовленостей та укладених угод управління освіти видає наказ про організацію та проведення експерименту регіонального рівня (за потреби - спільний з іншими органами державної виконавчої влади). Цим наказом дається дозвіл на проведення експерименту, затверджуються програма дослідно-експериментальної роботи і кошторис експерименту, надається статус експериментальних дошкільним, загальноосвітнім та позашкільним навчальним закладам, а також устанавлюються:

- база проведення експерименту;

- юридичні та фізичні особи, що забезпечуватимуть експеримент;
- обсяги та джерела фінансування експерименту;
- особи, відповідальні за проведення і результати експерименту, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи;
- порядок звітування про хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

За потреби цим наказом:

- затверджуються експериментальні навчальні плани, індивідуальні штатні розписи експериментальних навчальних закладів;
- дається дозвіл на використання у навчально-виховному процесі експериментальних навчальних програм, книг, інших матеріалів, що пройшли відповідну експертизу.

До наказу додаються:

- програма дослідно-експериментальної роботи і кошторис експерименту;
- перелік навчальних закладів, яким надається статус експериментальних;
- форма звіту про хід і результати експерименту [31].

Навчальним закладам, на базі яких проводитиметься експеримент, надається статус експериментальних [30].

На період проведення експерименту управління освіти і науки надає автору заявки, експериментальним навчальним закладам, а також відділам і управлінням освіти, засновникам, яким вони безпосередньо підпорядковані, право вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни у:

- зміст освіти;
- методи, форми організації навчання та виховання;
- організацію навчально-виховного процесу, режим роботи навчальних закладів;
- систему управління навчальним закладом;
- штатний розпис (право вводити додаткові штатні одиниці);
- форми комплектування, підготовки та перепідготовки кадрів, оплати їх праці (право встановлювати доплати до посадових окладів і ставок працівникам, які виконують експериментальну роботу).

Фінансування педагогічного експерименту може здійснюватися управлінням освіти і науки за рахунок коштів обласного бюджету та відповідним відділом (управлінням) освіти за рахунок коштів місцевого бюджету, спеціальних коштів, а також інших джерел, не заборонених чинним законодавством [31].

3.4. Проведення експерименту. Експеримент регіонального рівня проводиться за наказом управління освіти і науки відповідно до затвердженої цим наказом програми дослідно-експериментальної роботи [31].

Поточний контроль за ходом експерименту в межах своїх повноважень здійснюють керівники експериментальних навчальних закладів та відділи (управління) освіти, засновники, яким вони безпосередньо підпорядковані.

Загальний контроль за ходом експерименту здійснює управління освіти і науки, яке:

- заслуховує звіти автора заявки та наукового керівника експерименту про хід і результати дослідно-експериментальної роботи;
- проводить експертизу результатів експерименту.

Рішення про розширення бази, внесення змін до програми дослідно-експериментальної роботи, припинення, завершення експерименту приймає управління освіти і науки. Рішення *про розширення бази експерименту* може прийматися у разі, якщо отримані результати дослідно-експериментальної роботи потребують додаткової перевірки. Рішення *про внесення змін до програми дослідно-експериментальної роботи, припинення експерименту* можуть прийматися у разі:

- невиконання наказу про організацію та проведення експерименту, програми дослідно-експериментальної роботи;
- отримання негативних результатів експерименту;
- недотримання виконавцями дослідно-експериментальної роботи визначених цим Положенням умов здійснення експериментальної діяльності.

Ініціювати розширення бази експерименту може автор заявки (за потреби - спільно з науковим керівником експерименту). Ініціювати внесення змін до програми дослідно-експериментальної роботи, припинення експерименту можуть:

- управління освіти і науки, що видав наказ про організацію та проведення експерименту всеукраїнського або регіонального рівня;
- відділ (управління) освіти, засновники, яким безпосередньо підпорядкований експериментальний навчальний заклад;
- юридичні та фізичні особи, які ведуть дослідно-експериментальну роботу, забезпечують експеримент;
- учасники навчально-виховного процесу в навчальних закладах, де проводиться експеримент.

З обґрунтованими пропозиціями щодо розширення бази, внесення змін до програми дослідно-експериментальної роботи, припинення експерименту юридичні та фізичні особи можуть звертатися до:

- управління освіти і науки;
- органів управління освітою, засновників, яким безпосередньо підпорядковані експериментальні навчальні заклади;
- керівника, органів громадського самоврядування навчального закладу, де проводиться експеримент.

Відповідний орган управління освітою, засновники, керівник навчального закладу у двомісячний термін розглядають цю ініціативу, за потреби проводять експертизу ходу і результатів дослідно-експериментальної роботи.

Рішення про внесення змін до програми дослідно-експериментальної роботи, розширення бази, припинення, завершення експерименту приймаються

на підставі висновків експертизи його ходу і результатів, яка здійснюється експертною комісією, що розглядала заявку на проведення цього експерименту.

Експертиза підсумків експерименту проводиться протягом трьох місяців після його завершення експертною комісією, що розглядала заявку на проведення цього експерименту.

Для проведення експертизи ходу і результатів експерименту, його підсумків автор заявки спільно з науковим керівником експерименту складає звіт про хід і результати дослідно-експериментальної роботи [31].

Звіт про хід дослідно-експериментальної роботи, згідно з існуючою практикою, подається до інституту післядипломної освіти згідно з термінами, зазначеними у наказі управління освіти і науки про організацію і проведення експерименту, вивчається експертною комісією, яка проводила експертизу заявки, після чого складається акт, у якому міститься оцінка ходу експерименту за відповідний етап.

Звіт про результати дослідно-експериментальної роботи подається до управління освіти і науки не пізніше 1 місяця після завершення експерименту, вивчається експертною комісією, що розглядала заявку на проведення експерименту, та працівниками управління освіти і науки, відповідальними за організаційне забезпечення експерименту. Експертна комісія за погодженням із зазначеними працівниками управління освіти і науки складає акт про підсумки проведення експерименту, у якому дає оцінку експерименту та викладає пропозиції щодо використання його результатів. Акт підписується головою, членами комісії, затверджується директором інституту післядипломної педагогічної освіти та подається управлінню освіти і науки.

Автор експерименту може оскаржити висновки експертизи ходу і результатів експерименту в Міністерстві освіти і науки. У цьому разі управління освіти і науки створює експертну комісію у новому складі для повторного розгляду ходу і результатів дослідно-експериментальної роботи. Її висновки є остаточними та оскарженню не підлягають. Повторна експертиза ходу і результатів експерименту здійснюється у тримісячний термін від дати надходження відповідної скарги [31].

На підставі висновків експертизи ходу і результатів дослідно-експериментальної роботи управління освіти і науки протягом місяця видає наказ про розширення бази, припинення, завершення експерименту всеукраїнського, регіонального рівнів. Цим наказом:

- обґрунтовується рішення про розширення бази, припинення або завершення експерименту;
- надається статус експериментальних навчальним закладам, що залучаються до проведення експерименту;
- знімається статус експериментальних із навчальних закладів, де проводився експеримент;
- оцінюється робота учасників експерименту.

Авторам заявок, науковим керівникам експериментів, педагогічним, науково-педагогічним, науковим, керівним працівникам системи освіти, які розробляють (розробили) інновації, може надаватися творча відпустка тривалістю до 3 місяців для складання звіту про результати дослідно-експериментальної роботи, написання монографічного дослідження, наукових праць, підручників, посібників, інших матеріалів.

Після завершення (припинення) експерименту відносини між його учасниками, у тому числі майнові, регулюються чинним законодавством та укладеними угодами.

Використання результатів експерименту. Право на інновації виникає, здійснюється, передається та охороняється відповідно до чинного законодавства у сфері інтелектуальної власності та трансферу технологій. Рішення про апробацію у системі освіти експериментально перевіреної інновації приймає управління освіти і науки на підставі акту експертної комісії та видає відповідний наказ. Апробація інновації здійснюється відповідно до Положення про здійснення інноваційної освітньої діяльності.

Рішення про масове розповсюдження інновації у системі освіти приймає Міністерство освіти і науки України на підставі висновків експертизи результатів її апробації [31].

4. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад

4.1. Поняття та види експериментального загальноосвітнього навчального закладу. Експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом є загальноосвітній навчальний заклад, у якому проводиться експеримент з перевірки результативності та можливості застосування освітніх інновацій. Загальноосвітньому навчальному закладу надається статус експериментального всеукраїнського або регіонального рівня [30].

Статус експериментального *всеукраїнського рівня* надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: освітніх, дидактичних, виховних систем; державних стандартів загальної середньої освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти.

Статус експериментального *регіонального рівня* надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: варіативної складової змісту загальної середньої освіти; систем організації навчально-виховного процесу, методів навчання та виховання у загальноосвітньому навчальному закладі; систем внутрішньо-шкільного управління або їх компонентів.

Статус експериментального всеукраїнського рівня надає загальноосвітньому навчальному закладу Міністерство освіти і науки України. Статус

експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу управлінням освіти і науки обласної державної адміністрації. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип, форму власності загальноосвітнього навчального закладу.

Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад у своїй діяльності керується законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, Положенням про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад та власним статутом. Рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ухвалюється одночасно з рішенням про проведення експерименту на його базі на підставі висновків експертизи заявки на проведення цього експерименту та експериментальних матеріалів [30].

4.2. Особливості організації роботи експериментального загальноосвітнього навчального закладу. Згідно з наказом про проведення експерименту відповідний орган управління освітою надає експериментальному загальноосвітньому навчальному закладу та органу управління освітою, засновникам, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, право вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни в зміст освіти (працювати за експериментальним навчальним планом, застосовувати в навчально-виховному процесі експериментальні навчальні програми, книги), методи, форми організації навчання та виховання, організацію навчально-виховного процесу, режим роботи, систему внутрішньошкільного управління, штатний розпис (право вводити додаткові штатні одиниці), форми комплектування, підготовки та перепідготовки кадрів, оплати їх праці з наданням права встановлювати доплати до посадових окладів працівникам експериментального загальноосвітнього навчального закладу, які виконують дослідно-експериментальну роботу.

Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад повинен здійснювати дослідно-експериментальну роботу згідно з наказом про проведення експерименту на його базі, вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни до своєї діяльності, як правило, на початку навчального року, звітувати про хід і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, та органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з органами його громадського самоврядування, учасниками навчально-виховного процесу готують пропозиції про внесення змін до змісту освіти, методів, форм організації

навчання та виховання, його організаційної структури і режиму функціонування, системи внутрішньошкільного управління, штатного розпису, форм комплектування, організації підготовки керівників і педагогів до роботи за програмою дослідно-експериментальної роботи, їх морального та матеріального заохочення, визначають склад учасників експерименту (керівних, педагогічних працівників, учнів), планують, організовують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують дотримання учасниками експерименту умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, звітують перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, виносять на їх розгляд пропозиції щодо внесення змін до її програми, розширення бази, припинення експерименту.

Автор заявки, науковий керівник експерименту здійснюють наукове керівництво експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі, звітують про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, та перед Президією АПН України (щодо експерименту, який проводиться на підставі її подання) у встановлені ними терміни.

Директор експериментального загальноосвітнього навчального закладу щороку звітує про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органами громадського самоврядування цього закладу, органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни [30].

5. Експерименти в навчальних закладах Кіровоградської області

5.1. Наукові ідеї експериментів. У Кіровоградській області на сьогодні здійснюється 2 експерименти всеукраїнського рівня, 12 експериментів регіонального рівня та 5 експериментів рівня вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти [34]. Вони охоплюють різні ступені навчання та різні ланки навчально-виховного процесу. Наукові ідеї, покладені в основу інновацій, які експериментально перевіряються в навчальних закладах області, стосуються і проблем навчання, і проблем виховної роботи, і питань управлінської діяльності (табл. 7).

Таблиця 7

Наукові ідеї, покладені в основу інновацій,
які експериментально перевіряються на всеукраїнському та регіональному рівнях
у навчальних закладах Кіровоградської області

Наукова ідея експерименту	Автор, науковий керівник	Заклад, на базі якого здійснюється експеримент	Термін провед.
Всеукраїнський рівень			
1. Формування духовно-моральної компетентності учня в умовах школи культури здоров'я	Автори: Кириленко С.В., Шаповалова В.А.. Наук. керівник - Кириленко С.В.	Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 31 Кіровоградської міської ради	2006-2012 роки
2. Навчання вчителів ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі за програмою "Intel – навчання для майбутнього"	Морзе Н.В.	НВК "Кіровоградський колегіум – спеціалізов. ЗНЗ І-ІІІ ст. – дошк. навч. закл. – центр естет. виховання" Кіровоградської міської ради; "Загальноосв. шк. І-ІІІ ст. № 25, прир.-матем. ліцей" Кіровоградської міської ради	З 2005 року, щорічно продовжується
Регіональний рівень			
1. Науково-методичне забезпечення організації допрофільного навчання у загальноосвітній школі	Гришина Т.В.	Ліцей інформаційних технологій Олександрійської міської ради Кіровоградської області	2005 – 2011 роки
2. Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учнів загальноосвітніх навчальних закладів	Киричук В.О.	Ліцей інформаційних технологій Олександрійської міської ради	2003 – 2008 роки

3. Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учнів загальноосвітніх навчальних закладів	Киричук В.О.	Цукрозаводський навчально-виховний комплекс Олександрійської районної ради	2003 - 2007 роки
4. Розвиток особистості сільського школяра	Горська Г.О.	Петрівська загальноосвітня школа I-II ступенів Новоукраїнської районної державної адміністрації	2000 - 2010 роки
5. Техніка проведення уроку в класах з малою наповнюваністю	Гришина Т.В.	Федорівська загальноосвітня школа I-III ступенів Кіровоградської районної державної адміністрації Кіровоградської області	2005 - 2007 роки
6. Фахова культура уроку: компетентнісний підхід	Гришина Т.В.	Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів № 3 м. Долинської	2006 - 2009 роки
7. Формування духовності особистості на засадах традиційних християнських цінностей в умовах закладу освіти нового типу	Автори: Калініченко Н.А., Іванченко Н.М. Наук. керівник - Калініченко Н.А.	Гімназія № 9 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області	2006 – 2014 роки
8. Формування духовності особистості на засадах національних цінностей	Автори: Калініченко Н.А., Черньонков О.О. Наук. керівник - Калініченко Н.А.	Деріївська загальноосвітня школа I-III ступенів Онуфріївської районної ради Кіровоградської області	2006 - 2012 роки

9. Розвиток творчості гімназистів шляхом впровадження у навчально-виховний процес інноваційних технологій	Автори: Болсун С.А., Бирзул В.Л. Наук. керівник – Болсун С.А.	Златопільська гімназія м. Новомиргорода Новомиргородської районної державної адміністрації	2006 - 2012 роки
10. Формування особистості на ідеалах лицарсько-козацького виховання та християнської етики	Автори: Засінець Л.В., Пелешанко Л.О. Наук. керівник - Калініченко Н.А.	Комунальний заклад “НВК школа козацько-лицарського виховання I-II ступ. № 21 – суспільно-гуманітарний ліцей Кіровоградської міської ради Кіровоградської області”	2006 - 2012 роки
11. Впровадження здоров’язберігаючих технологій у системі: родина-дошкільний навчальний заклад-загальноосвітній навчальний заклад	Автори: Хлань В.Г., Міцай Ю.В., Болсун С.А. Наук. керівник - Горська Г.О.	Веселівська загальноосвітня школа I-III ступенів Кіровоградської районної державної адміністрації	2007 - 2013 роки
12. Формування громадянських якостей школярів шляхом впровадження дистанційної форми навчання як педагогічної технології позашкільного закладу	Автор - Салтикова О.В. Наук. керівник - Черньонков Я.О.	Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості	2007 - 2010 роки
Рівень вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти			
1. Викладання іноземних мов на основі комунікативних підходів	Автори: Осіпова М.В., Шароварова С.В.	Кіровоградський інститут імені Св. Миколая МАУП	2007- 2009 роки
2. Впровадження мультимедійних технологій при вивченні загальноосвітніх дисциплін	Лошакова Л.Я.	Гайворонський машинобудівний технікум	2007 - 2008 роки
3. Впровадження модульного методу навчання студентів	Зам’ятін О.П.	Гайворонський машинобудівний технікум	2007 - 2008 роки

4. Формування творчої самостійності студентів як значимої професійно-особистісної характеристики майбутніх технологів	Автор – Біркіна Т.В. Наук. керівник - Макаров Р.М.	Олександрійський індустріальний технікум	2006 - 2008 роки
5. Підвищення кваліфікації вчителів для викладання факультативних курсів з християнської етики та основ православної культури	Автор - Жосан О.Е. Наук. керівник - Бик А.С.	Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського	2006 – 2009 роки

5.2. Реалізація наукової ідеї в умовах експерименту в загальноосвітньому навчальному закладі. Реалізація наукової ідеї можлива за умов правильного й точного виконання усіх вимог нормативних документів щодо підготовки та проведення експерименту. Головним у цій роботі є вдале розроблення програми дослідно-експериментальної роботи. Пропонуємо ознайомитися з двома такими програмами. Мова піде про два відомі в нашій області експерименти, що проходять на базі гімназії № 9 та загальноосвітньої школи I-III ступенів № 31 м. Кіровограда.

Проблеми морального й громадянського становлення молодого покоління, пошук шляхів подолання духовної кризи, соціальної апатії, відчуження дітей і молоді визначають актуальність експериментальної роботи регіонального рівня, яка проводиться **на базі гімназії № 9** відповідно до наказу управління освіти і науки Кіровоградської обласної державної адміністрації від 30.06.2006 р. № 280 з проблеми *«Формування духовності особистості на засадах традиційних християнських цінностей в умовах закладу освіти нового типу»*. Термін проведення експерименту: вересень 2006 року – травень 2014 року [12].

Науковий керівник експерименту - Надія Андріївна Калініченко, завідувач кафедри педагогіки і психології Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений вчитель України, науковий кореспондент Інституту педагогіки АПН України.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у закладі освіти нового типу.

Предмет дослідження – формування свідомої та духовно досконалої особистості громадянина на засадах традиційних для українського народу християнських цінностей.

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність формування духовності особистості на засадах національних цінностей українського народу в умовах загальноосвітньої школи, розробити та апробувати модель випускника навчального закладу духовного здоров'я особистості.

В основу дослідження покладено концепцію про необхідність урахування історичних національних особливостей процесу соціального становлення особистості на засадах духовності українського народу, його безперервність з погляду наступності поколінь, спіралеподібний характер, коли перевірений життєвою практикою досвід наших попередників стає основою, надбанням і запорукою соціально-психологічного і духовного розвитку підростаючих поколінь, процесу успадкування духовності. В основу дослідження покладено *гіпотетичне припущення* про те, що актуалізація багатовікового досвіду української народної педагогіки в царині формування духовності особистості, творче осмислення форм, методів і принципів цієї роботи може бути основою для розв'язання проблем, які виникають у процесі формування моральних цінностей молоді в умовах сучасного соціуму.

Реалізація вказаної мети з огляду на означений об'єкт, предмет і гіпотезу наукового пошуку зумовили необхідність розв'язання таких основних *завдань*:

- визначити зміст і окреслити основні компоненти понять: “духовність”, “духовні цінності”, “християнські цінності”, “традиційні християнські цінності”, “свідомий громадянин”, “духовно розвинена особистість”;
- розробити критерії та експериментальним шляхом перевірити *рівень сформованості* духовності на засадах традиційних християнських цінностей у випускників закладу;
- дослідити *умови співпраці*: вчителі – учні; учні – вчителі; батьки – учні – вчителі;
- дослідити *умови підготовки* вчителя, класного керівника, батьків до формування духовності особистості на засадах традиційних християнських цінностей;
- узагальнити *основні шляхи, форми та засоби*, вироблені українською народною педагогікою, педагогічною наукою, які сприяють формуванню духовності учнів закладу. Обґрунтувати *доцільність їх застосування* в період сучасної духовної кризи в суспільстві;
- створити *науково-методичний центр* з виховання етико-духовних засад у педагогів та учнів закладу;
- запровадити викладання експериментального навчального курсу етики в 5-11 класах;
- розробити *модель випускника* закладу на основі особистісно орієнтованих виховних технологій з провідними принципами: природовідповідності, соціальної значущості, національної та правової свідомості; випускника, здатного до творчості, саморегуляції, адаптації, самовиховання, відповідального, толерантного, комунікабельного, зі сформованими вміннями успішно будувати

життя, реально його оцінювати, формувати образ “Я” – духовно багаті та здорової особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають положення про закономірності процесу розвитку особистості на різних етапах онтогенезу, єдність біологічних та соціальних факторів у її формуванні; науково-педагогічні уявлення про зумовленість характеру виховання соціально-економічним та культурно-історичним розвитком суспільства, особливостями національних традицій, зокрема цінностями християнської культури.

Основні ідеї експерименту:

- визначення змісту поняття “духовне здоров’я”;
- створення виховного середовища для формування духовності особистості на засадах національних цінностей українського народу в умовах навчального закладу;
- сприяння підготовці вчителя, вихователя, класного керівника до успішної професійної діяльності з формування духовності особистості;
- визначення основних шляхів та умов, що сприяють формуванню духовності особистості;
- створення центру духовного здоров’я особистості в загальноосвітній школі;
- створення концепції моделі випускника загальноосвітньої школи – духовно багаті та розвиненої особистості.

Наукова новизна і практична значущість дослідження полягає в забезпеченні комплексного підходу до визначення змісту основних компонентів, умов та шляхів формування духовності особистості на засадах традиційних християнських цінностей українського народу в умовах закладу освіти нового типу, розробці моделі випускника – духовно багаті та здорової особистості. Подальшого розвитку набудуть рівні та параметри сформованості духовного здоров’я випускників.

Практичне значення дослідження полягає в апробації моделі закладу освіти нового типу як центру формування духовності особистості на засадах традиційних християнських цінностей, використання набутого позитивного досвіду в практиці загальноосвітніх навчальних закладів регіону та України. Використання матеріалів дослідження можливе для реалізації спецкурсу в системі післядипломної педагогічної освіти, педагогічних університетах та коледжах, написання дипломних та магістерських робіт.

Впровадження результатів дослідження здійснюватиметься шляхом творчого їх використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Цьому сприятимуть науково-практичні семінари, конференції, дискусії, творчі зустрічі, а також науково-методичні публікації в педагогічній пресі, методичні посібники [12].

Педагоги загальноосвітньої школи I-III ступенів № 31 міста Кіровограда розробили свою концепцію розвитку закладу та поставили за мету створити таку

школу, яка буде затишною, наповненою добром, радістю, сердечністю, любов'ю. Це школа для дитини, яка буде жити в гармонії із собою, природою, світом. Це школа духовного і фізичного здоров'я. Школа творчої самореалізації педагогів та учнів. Школа життєрадісності, оптимізму. Адже поняття якості освіти не зводиться лише до набору знань і навичок, воно тісно пов'язане з такими категоріями, як здоров'я, комфортність, благополуччя, захищеність, самореалізація, повага [25].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 09.10.2006 р. № 689 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 31 м. Кіровограда» здійснюється експеримент з проблеми **«Формування духовно-моральної компетентності учня в умовах школи культури здоров'я»**. Школі надано статус експериментального закладу всеукраїнського рівня.

Метою дослідження є створення сучасної моделі навчального закладу – школи сприяння здоров'ю в умовах інтенсивного використання новітніх інформаційних технологій навчання, виховання здорової творчої особистості. Основою цієї моделі є молода людина, яка розглядається як цілісна особистість в умовах динамічного оточення. Значне місце в рамках дослідження приділяється визначенню оптимальності функціонування спортивних та предметно-профільних класів; ефективності взаємодії урочних та позаурочних форм роботи, їх впливу на всебічний розвиток і стан здоров'я особистості; результативності комплексної програми оздоровлення.

В ході експериментальної роботи *планується досягти:*

- покращення показників фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості учнів;
- зниження частоти застудних захворювань, пропусків навчальних днів через хворобу;
- підвищення рівня вихованості, культури здоров'я, інтелектуального та творчого розвитку;
- виховання в учнів громадянської самосвідомості, почуття впевненості, самодостатності.

За підтримки наукових керівників і консультантів експерименту, педагогічного колективу, батьківської громадськості ретельно продумано етапи дослідження проблеми та зміст діяльності. Значну увагу при втіленні даної програми передбачено приділяти безперервному спостереженню за станом соматичного, фізичного, психічного і духовного здоров'я учнів і працівників (впродовж усіх етапів дослідження експерименту) [25].

На основі анкетування учнів, учителів і батьків визначили структуру, герб, емблему школи Здоров'я, склали психолого-медико-соціальний портрет школи, сформували модель випускника навчального закладу.

Модернізації навчально-виховного процесу, впровадженню здоров'язберігаючих технологій сприяє обговорення на засіданнях методичної ради актуальних проблем:

- «Реалізація особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання»;
- «Психолого-педагогічне забезпечення громадянського виховання школярів у системі освіти»;
- «Формування правової культури школярів у процесі духовного становлення і розвитку особистості»;
- «Формування здорового способу життя в контексті модернізації освіти»;
- «Формування духовної культури школярів на основі національних традицій свого народу»;
- «Впровадження інноваційних виховних технологій в практику роботи навчального закладу»;
- «Впровадження в систему виховної роботи школи гуманістичних ідей педагогіки Василя Сухомлинського»;
- «Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості»;
- «Особистісно зорієнтована система розвитку творчих обдарувань та талантів школярів».

Мозковим центром школи став створений Центр культури здоров'я – творче об'єднання педагогічних, медичних працівників, учнів та батьківської громадськості. Моделюючи навчально-виховну роботу на діагностико-аналітичній основі, педагоги школи впроваджують у навчально-виховний процес особистісно орієнтовані, проектні, інформаційні, інтерактивні, дослідницькі, здоров'язберігаючі технології, колективну творчу діяльність, технології модульно-розвиваючого навчання, психолого-педагогічного проектування, формування життєвих компетенцій та успіху тощо. В школі розроблені та успішно впроваджуються експериментальні програми й спецкурси.

Особливого значення в системі роботи закладу має співпраця з батьківським колективом. Це – індивідуальна й консультативна робота, пропаганда досвіду сімейного виховання. Стала улюбленою така форма роботи, як творчі зустрічі з батьками.

Здорова нація – це насамперед здорове підростаюче покоління. Педагоги переконані, що школа повинна стати острівцем людяності й любові, творчості й постійного пошуку, щоб її випускники протягом всього життя слідували золотому правилу: розум в голові, чесність у серці, здоров'я в тілі [25].

6. Науково-дослідна та експериментальна діяльність у позашкільних навчальних закладах

6.1. Передумови та організаційно-методичне забезпечення діяльності. У кожній дитині від народження закладено програму фізичного та інтелектуального розвитку. Особистість є вибірковою інформаційною системою, налаштованою на

якісне сприйняття, переробку та видачу певної інформації, що за формою та змістом відповідає її природі. З огляду на це нашим основним завданням є формування дитини, підлітка, молоді людини як творчої особистості [28].

Разом із загальноосвітніми навчальними закладами, гімназіями і ліцеями пошуковою та науково-дослідницькою діяльністю учнів активно опікуються позашкільні навчальні заклади, що є справжніми творчими лабораторіями для дітей та учнівської молоді. Гуртки, творчі об'єднання науково-технічного, дослідницько-експериментального, гуманітарного, еколого-натуралістичного, туристсько-краєзнавчого, художньо-естетичного та інших напрямів позашкільної освіти створюють оптимальні організаційно-педагогічні та дидактичні умови для наукових досліджень творчо обдарованих і талановитих дітей [8].

Метою позашкільної освіти відповідно до суспільного замовлення та освітньої політики держави є створення психолого-педагогічних умов для повноцінного творчого, інтелектуального, духовного розвитку особистості; підвищення її мотивації до пізнання і творчості; задоволення освітніх потреб творчої особистості на основі її залучення до свідомої та систематичної творчої діяльності, зокрема пошукової, дослідницької та експериментальної [16].

Для позашкільних навчальних закладів визначальними є такі принципи проведення дослідно-експериментальної роботи:

- науковість – тісний зв'язок і взаємодія навчального курсу з наукою, що відбувається на основі ознайомлення дітей з об'єктивними науковими фактами, проблемами, закономірностями і забезпечує формування наукового світогляду;

- активність – активна роль особистості в ході засвоєння знань, умінь та навичок, їх повноцінна та ефективна реалізація на практиці, включення дитини у безперервний процес самотворення;

- індивідуальний підхід – оптимальні умови для ефективного навчання і практичної творчої діяльності кожної дитини в ході організації фронтальних і групових форм роботи з урахуванням вікових особливостей, системи характерних суспільних зв'язків і стосунків у соціоприродному середовищі;

- синтез інтелектуальної і практичної діяльності – здобуті вихованцями теоретичні знання трансформуються у внутрішні стимули, підґрунтя для нових можливостей пізнання найрізноманітніших сторін людського буття як свідомої творчої діяльності, що вимагає великих інтелектуальних зусиль і відкриває широкі перспективи для саморозвитку та самовдосконалення;

- єдність свідомості та поведінки – формування свідомості дитини у процесі її практичної діяльності, основою якої є оволодіння соціальним досвідом поведінки у соціоприродному середовищі і свідоме утвердження себе як непересічної творчої особистості;

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія – рівноправне партнерство, співробітництво та співтворчість між педагогом і вихованцем у процесі навчальної діяльності;

- оптимальний вибір змісту форм, методів та засобів навчання відповідно до освітніх запитів, інтересів і можливостей вихованців тощо [16].

У процесі управління позашкільним закладом виконуються координаційно-інформаційна, аналітико-узагальнююча, контрольна-коригуюча, психогігієнічна, стимулююча функції. Провідною є функція підвищення рівня професійної майстерності педагога, його кваліфікації, сприяння реалізації прагнення самоосвіти та самовдосконалення. Такий підхід вимагає впровадження інноваційних технологій управління навчально-виховним процесом. Управління позашкільним педагогічним процесом, у якому системотвірним чинником є індивідуальний стиль керівництва, передбачає поєднання елементів творчої, виробничої, комерційної та наукової роботи, виконання керівником таких функцій, як прогностична, консультативна, представницька, менеджерська [8; 28].

Основним змістом роботи адміністрації позашкільного закладу є створення умов для інноваційної діяльності педагогів. Виконання управлінської, організаційної та контрольної функцій адміністративного персоналу забезпечується за рахунок складання циклограм, органайзерів та технологічних карт діяльності заступників директора, керівників структурних підрозділів із визначенням інструментарію дій керівництва. У піктограмі адміністративного контролю за навчально-виховним процесом, що складається на кожний навчальний рік, зазначаються всі питання, що підлягають контролю. Така організаційно-управлінська діяльність сприяє опануванню вихованцями базових допрофесійних знань, забезпеченню їх успішного навчання в інших освітніх структурах. Пріоритетне значення надається:

- навчанню, що ґрунтується на особистісній зацікавленості учня, його індивідуальних інтересах і здібностях;
- вільному вибору форм і методів діяльності, що сприяють формуванню мотиваційної сфери, розвитку творчого мислення;
- формуванню системного мислення, що забезпечує розкриття інтелектуальних здібностей, які є найважливішою складовою професійної культури майбутнього фахівця;
- реалізації особистісно-гуманного підходу, визнанню гідності, неповторності кожної дитини, формуванню в неї позитивної «Я»-концепції;
- оптимальному поєднанню вивчення гуманітарних, природничих предметів із духовно-практичною діяльністю;
- оновленню змісту навчання шляхом розробки авторських програм та концепцій структурних підрозділів;
- використанню нових освітніх технологій (розвивального навчання, співпраці, ігрових, комп'ютерних та мультимедійних технологій, технології проблемного навчання), оптимальному поєднанню традиційних і нетрадиційних форм роботи;
- розвитку творчої особистості засобами сугестологічної системи, що забезпечують психологічний, дидактичний, естетичний вплив на учнів [15; 28].

Трансформація у сфері управління пов'язана зі зміною всіх аспектів управлінської діяльності (функцій, цілей, суб'єкт-суб'єктних відносин, факторів

стимулювання, інформаційних ресурсів тощо). Внутрішні інновації в закладі характеризуються впровадженням педагогічних технологій високого рівня за всіма напрямками діяльності, такими як: управлінська робота, педагогічний процес, науково-методичне забезпечення, організація дозвілля, комерційна діяльність із надання різноманітних послуг, робота з педагогічними кадрами. Саме робота з педагогічними кадрами становить основу для подальших інноваційних процесів, головними причинами гальмування яких є психологічні проблеми: зміна педагогічного менталітету, руйнування педагогічних стереотипів та настанов. Саме розв'язання цієї проблеми стало пріоритетним завданням управління інноваційною діяльністю.

Використання інноваційних технологій гарантує досягнення педагогами бажаного рівня навчання та виховання, його ефективність за умови оптимальних затрат часу, сил і засобів. Саме з цією метою створиться інформаційно-аналітичний центр, який займається поповненням банку даних навчальної частини, науково-методичної та психолого-педагогічної служб, структурних підрозділів тощо. Це дозволяє діагностувати та прогнозувати стратегічні дії за основними напрямками роботи закладу, а також здійснювати маркетингові дослідження у сфері надання освітніх та інших послуг. Клас мультимедійних комп'ютерних технологій та discovery-класи із застосуванням smart-карт — все це недалеко майбутнє позашкільного закладу. Аналіз практичної діяльності гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів різних напрямів дає підстави стверджувати, що навчальний процес у них характеризується елементами пошукової та дослідницької роботи, які стимулюють педагогів-позашкільників до її активного використання з метою поглибленого вивчення програмного матеріалу та урізноманітнення навчальної діяльності вихованців [28].

Підготовка до експерименту здійснюється відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності [31] та Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад [30]. У рамках експерименту створюється пакет нормативно-правових документів (статут закладу, концепції розвитку структурних підрозділів, положення про структурні підрозділи, навчальні плани, освітні програми, кваліфікаційні характеристики випускників, правила внутрішнього розпорядку, посадові інструкції, штатний розклад, положення про раду закладу, науково-методичну раду тощо), здійснюється експертне оцінювання програм, визначаються вимоги до методичних матеріалів, інноваційної діяльності.

Рухома система навчально-виховного процесу в закладі дає можливість дитині, молодій людині паралельно навчатися за кількома профільними напрямками, обираючи індивідуальну як за змістом, так і за формою систему підготовки. Тобто дитина може моделювати свій індивідуальний освітній шлях. Державний компонент програмного забезпечення доповнюється регіональним, авторським, що дає змогу виконати соціальне замовлення регіону, батьків.

Кожна з освітніх структур закладу виробляє власні критерії оцінювання знань, умінь, навичок, опанувавши які, випускник практично готовий до здобуття освіти у вищих навчальних закладах, причому часу на підготовку він витрачає значно менше, ніж за інших умов. Навчання в освітніх підрозділах має практично орієнтований, діяльнісний, творчий характер. Учні, навчаючись у підрозділах закладу, частково здійснюють професійну діяльність: беруть участь у концертній діяльності; проходять практику на підприємствах малого й середнього бізнесу; надають послуги установам та фізичним особам через комп'ютерний сервісний центр; здійснюють соціально-практичну діяльність.

Інноваційні психолого-педагогічні підходи, покладені в основу організації навчально-виховного процесу, мають передбачати поєднання рівневої і профільної диференціації, що забезпечує різноманітність форм і видів діяльності педагогів та вихованців. Електронна пошта, Інтернет і єдина комп'ютерна мережа закладу є обов'язковими умовами застосування інноваційних технологій як у навчальному процесі, так і в діяльності закладу за іншими напрямками [28].

6.2. Основні напрямки, зміст та форми діяльності. Можна визначити групу основних особистісно орієнтованих педагогічних технологій, які потребують розвитку та інноваційного пошуку: інформаційні, операційні, емоційно-художні, евристичні, прикладні технології, технологія саморозвитку. Над вирішенням цих завдань працює і педагогічний колектив Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості (КОЦДЮТ), який за основу своєї діяльності обрав педагогіку життєтворчості. «Навчально-виховна робота закладу, - зазначає його директор Л.В. Листопадова, - спрямована на те, щоб допомогти дитині визначитися не лише ким бути, але як жити, як влаштувати свій індивідуальний спосіб життя так, щоб стати компетентним та необхідним суспільству. Інноваційна діяльність колективу почалася з розробки комплексної програми, яку побудовано за проектно-модульною системою. Для впровадження кожного програмного модуля визначено стратегічну мету, завдання, сплановано заходи, передбачено очікуваний результат та розроблено критерії оцінювання. Це надає можливість:

- адміністрації – чітко здійснювати управління діяльністю КОЦДЮТ;
- керівникам програм – координувати виконання кожного модуля в межах закладу і терміни проведення запланованих заходів;
- координаторам – визначати шляхи реалізації програм, а також механізми контролю, звітності і наявність очікуваного результату» [19].

Комплексна програма закладу складається з 10-ти модулів:

1. *Програма „Реґіон”* опікується розвитком усіх напрямів діяльності та організацією навчально-виховного процесу в ПНЗ області.
2. *Програма „Менеджер”* координує заходи з удосконалення системи управління роботою закладу, діяльності педагогічних кадрів та функціонування закладу загалом.

3. Програма „Престиж” має на меті створення інформаційної системи про діяльність центру та підвищення рівня іміджу закладу серед громадськості міста, області, держави.

4. Програма „Інновація” організовує роботу над темою закладу; спрямовує пошуково-експериментальну діяльність педагогів на удосконалення навчального процесу; забезпечує впровадження інноваційних технологій у роботу гуртків, творчих об'єднань; забезпечує підвищення рівня знань педагогічних кадрів КОЦДЮТ та позашкільних навчальних закладів області (діяльність школи педагогічної майстерності, семінарів і консультаційних пунктів для керівників, методистів і педагогів ПНЗ області).

5. Програма „Психологічне забезпечення” здійснює психологічний супровід освітянських інновацій, моніторинг психолого-педагогічного проектування особистісно орієнтованого розвитку дітей, розробку методик діагностики й консультування вихованців та батьків КОЦДЮТ.

6. Програма „Базис” забезпечує необхідні умови для здійснення навчально-виховної діяльності в закладі відповідно до вимог державної політики у галузі позашкільної освіти. Показники охоплення дітей гуртковою роботою дають незмінно високі результати. Так, у 2007 році у закладі працював 201 гурток (4020 дітей): 102 – художньо-естетичного профілю, 99 – гуманітарного профілю. В закладі працюють 8 студій, 2 клуби, 3 школи, 3 ансамблі.

7. Програма „Громадянин” сприяє формуванню основ політичної грамотності та громадянської активності учнів і педагогів; вивченню національних традицій українського народу; вихованню патріотизму.

8. Програма „Гармонія” впроваджує в практичну діяльність комплексну програму художньо-естетичного виховання учнів; створює умови для особистісного розвитку вихованців КОЦДЮТ на основі актуалізації гуманістичних традицій світової культури з урахуванням художніх інтересів і потреб дітей та батьків.

9. Програма „Дивосвіт” надає методичну допомогу педагогам КОЦДЮТ і позашкільних навчальних закладів міста та області з питань розробки й упровадження новітніх технологій дозвілєво-масової діяльності.

Кожним модулем програми керує представник адміністрації, а координаційні заходи здійснює координатор програми (як правило, профільний методист).

10. Програма „Безпека” сприяє формуванню культури безпечної поведінки в умовах позашкільного навчального закладу [19].

Пріоритетне значення в роботі колективу закладу надається пошуку нових інноваційних форм реалізації навчально-виховного процесу: методисти здійснюють аналіз наявних інноваційних технологій у навчальній, виховній і дозвілєвій роботі позашкільних навчальних закладів та вивчають можливості їх застосування відповідно до специфіки роботи творчих колективів закладу, проведення їх апробації; стиль роботи педагогів формується завдяки постійній

самоосвіті та навчанні у школі педагогічної майстерності. Для проведення занять використовуються інтерактивні методи навчання: тренінги, „круглі столи”, дискусії за темами, які найбільше цікавлять педагогів. Заключним етапом фахового навчання є проведення тижнів молодого педагога та майстер-класів, якими керують досвідчені педагоги. Це дає можливість ознайомлювати колег зі своїми надбаннями й передавати професійний досвід педагогам-початківцям [19].

Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості згідно з наказом управління освіти і науки вже кілька місяців проводить педагогічний експеримент регіонального рівня з проблеми “Формування громадянських якостей школярів шляхом впровадження дистанційної форми навчання як педагогічної технології позашкільного закладу”, автор: О.В Салтикова, науковий керівник – Я.О. Черньонков. Термін проведення експерименту: з 1 грудня 2007 року по 31 травня 2010 року. Очікувані результати експерименту: створення механізмів впровадження сучасних інноваційних технологій дистанційного навчання в систему громадянської освіти і виховання позашкільних навчальних закладів; розроблення методичного супроводу дистанційного навчання [34].

“Життєво компетентна людина, - зазначає Л.В. Листопадова, - повинна бути наділена певними вміннями та навичками, серед яких професійність, адекватне застосування знань, отримання нових знань та інформації, самоосвіта, соціальні та комунікативні вміння, вміння спілкуватися, вирішувати проблеми та суперечливі питання, працювати в команді, відчувати відповідальність” [19].

Розглянуті аспекти підтверджують, що тільки враховуючи інтереси, мотивацію та особливості розвитку дитини, можна виконати завдання, які ставить суспільство перед позашкільними навчальними закладами.

7. Умови успіху експериментальної діяльності

7.1. Наукова організація педагогічної праці. *Наукова організація педагогічної праці* (НОПП) – система науково обґрунтованих заходів, спрямованих на систематичне вдосконалення педагогічної праці та її умов – забезпечення максимальної ефективності навчання і виховання учнів за раціонального використання часу, сил, засобів як п педагога, так і учнів. НОПП передбачає вміння працювати, вдосконалюючи прийоми і методи праці; вчитися, як треба працювати, і навчати такого вміння інших; удосконалювати й раціонально використовувати умови праці. НОПП охоплює такий комплекс проблем: економія, раціональне використання часу, створення і раціональне використання сприятливих умов праці та відпочинку, максимальне піклування про здоров’я та всебічний розвиток всіх учасників трудового процесу. Загальний зміст НОПП: НОП педагога, НОП учня, наукова організація педагогічного процесу як певного виду праці, НОП в адміністративній роботі [9; 22].

У науковій організації праці педагога значне місце має посідати правильно організована *безперервна педагогічна освіта*. Вона має декілька напрямків і всі

вони важливі для підвищення майстерності: організація науково-методичного забезпечення діяльності навчального закладу (внутрішкільна методична робота), система роботи районного (міського) методичного кабінету, курси підвищення кваліфікації в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти та робота в міжкурсовий період (науково-практичні конференції й семінари, фестивалі, конкурси, тренінги тощо). Варто виокремити ще один аспект цієї роботи – *самоосвітня діяльність*. Напевне, це найвагоміша робота, оскільки саме вона може в повному обсязі забезпечити справжній успіх. Це зумовлено тим, що всі інші напрямки післядипломної освіти є лише своєрідним плацдармом для подальшої самоосвітньої роботи, поштовхом до неї. Якою б ефективною, різноманітною, високопрофесійною не була науково-методична робота в усіх ланках спеціально організованої післядипломної освіти, вона ні в якому разі не може замінити самоосвітню діяльність [4].

В.О. Сухомлинський наголошував на тому, що гарний педагогічний досвід не можна просто перейняти й отримати плідний результат. Це, на думку педагога, схоже на кущ троянди, який не можна просто взяти й пересадити в інший ґрунт, бо кущ може зів'янути. Треба взяти невеличкий паросток, посадити й дбайливо доглядати та пестити його і тоді кущ розквітне яскраво й неповторно [36]. Так, дійсно, можна “запозичити” цікаву педагогічну ідею, але, передусім, потрібно ґрунтовно ознайомитися із її концептуальними положеннями, досвідом і результатами впровадження в освітню практику, осмислити її сутність, “пронести” через своє серце, ніби “пропустити” крізь себе. І тільки після цього втілювати в навчальний процес, але вже у власній самобутній інтерпретації. Лише за такої умови можна очікувати реальних результатів – успіх учнів і успіх учителя, розвиток учнів і розвиток учителя, активне становлення його педагогічної майстерності [4].

Важливими для педагога є *організація часу, методика роботи з книгою, техніка фіксації та обробки інформації, методика відбору і зберігання готової інформації*. Вчителеві необхідно навчитися правильно розраховувати, розподіляти час. Він не повинен планувати формальних заходів, слід обмірковувати, які види діяльності можна поєднати; підібрати раціональні методи виконання запланованого; продумати можливість кооперування з іншими вчителями (проведення класних годин у паралельних класах) тощо [7; 22].

Оскільки вчителю доводиться багато працювати з різними літературними джерелами, він має володіти різними видами читання: попереднє читання – в процесі читання позначають усі незнайомі, іншомовні слова, наукові терміни і поняття, щоб опісля можна було з'ясувати їх значення за словником чи довідником; наскрізне читання – уважне прочитування всього матеріалу. Його застосовують тоді, коли треба повністю охопити зміст розділу, статті, книги; вибіркоче читання – певний відбір матеріалу для читання з метою його поглибленого вивчення; повторне читання – передбачає повернення до того, що

дуже потрібне або не цілком зрозуміле; аналітичне читання, або читання з пробіркою матеріалу – критичний аналіз змісту з метою його глибокого вивчення, конспектування істотного; партитурне читання – динамічне читання з великою швидкістю, що має на меті швидке ознайомлення з книгою (за 1,5 – 2 год. прочитують до 200–300 сторінок); змішане читання – застосування різних видів читання залежно від змісту матеріалу, мети і завдань його вивчення. Учитель може заощадити свій час і енергію не лише за рахунок раціонального виду читання, але й уміння робити необхідний вид запису: план, тези, конспект, анотацію, реферат, рецензію, цитату). Зібрану інформацію корисно записувати на окремих картках, що дає змогу систематизувати її відповідно до тем уроків чи виховних заходів [22].

Ядром, смисловим центром експерименту є нова ідея, джерелом якої може бути дослідницька діяльність ученого-педагога або пошукова практика вчителя, керівника, всього колективу закладу. Дуже важливим для здійснення експериментальної діяльності педагога і керівника є розуміння методологічних засад цієї діяльності [2].

Для успішного проведення педагогічного експерименту вчителю-експериментатору важливо дотримуватися таких правил НОПП:

- виробити внутрішню установку на поступове засвоєння сходинок професійної майстерності, на своєрідний ріст у сфері експерименту;
- прагнути усвідомлення (рефлексії) власних дій;
- послідовно освоювати методологію експерименту, його теоретичні основи;
- робити спроби щоденно описувати результати в робочому щоденнику.

Особливу цінність для проведення педагогічного експерименту, на наш погляд, має теоретична *модель поетапного конструювання* змістово-цільового компоненту технології [18]. Відобразимо цю модель:

- на першому етапі відбувається вивчення й формування пізнавальних запитів і мотивів навчання (види мотивів, шляхи мотивації, педагогічні прийоми мотивації навчання);

- другий етап пов'язаний із побудовою системи цілей розвитку особистості того, хто навчається, засобами навчального предмету на основі проведеної діагностики;

- на третьому етапі передбачається побудова системи пізнавальних цілей, виходячи з можливостей навчального предмета, загальної мети освіти й результатів другого етапу моделювання;

- четвертий етап супроводжується відбором змісту освіти на рівні навчального предмету двома способами:

1) визначення провідних ідей та концепцій з предмету, який вивчається, у відповідності з рівнем розвитку науки й державним освітнім стандартом, наповнення цих ідей та концепцій відповідним змістом;

2) вибір однієї чи кількох провідних ідей та концепцій даної науки у відповідності з профілем навчання й наповненням їх конкретним змістом (на рівні

навчального предмету – провідна ідея чи концепція; на рівні розділу програми – відповідна тема; на рівні навчальної теми – поняття, необхідні для засвоєння даної теми; на рівні окремого заняття – мінімум фактів, необхідних для розкриття змісту понять);

- п'ятий етап орієнтує експериментатора на відбір навчального матеріалу, спрямованого на «вирощування» потреб, мотивів, «Я-цілей» тих, хто навчається (історія науки, біографія вчених, громадських діячів, аналіз суміжних наук, звернених до особистісного, морального, етнічного філософського досвіду тих, хто навчається тощо);

- на заключному, шостому етапі складається структура нової технології, завершена програма її впровадження, корегуються діючі компоненти змісту освіти, складаються технологічні карти з окремих тем і розділів програми.

Діяльність щодо впровадження в практику досягнень педагогічної науки передбачає оволодіння широким загалом учителів, вихователів і керівників шкіл результатами нових педагогічних досліджень, розробленими на їх основі практичними рекомендаціями і методикою їх застосування. Втілити ідеї педагогічної науки в практику діяльності можуть як окремий педагог (учитель навчального предмета, класний керівник, вихователь, директор школи чи його заступник), так і група осіб (методичне об'єднання класних керівників або вчителів з навчального предмета), цілий педагогічний колектив. Лише подолавши критично-зневажливе ставлення значної частини педагогів до науки, яке часто сягає червоної позначки – відкритого негативізму, потрібно спільно позбуватися зосередження науки лише на власних потребах, коли наслідки її діяльності розраховуються на самих науковців, а не на практиків. Тільки тоді ми досягнемо високої якості розвитку освіти в нашій області [38].

7.2. Правильне планування діяльності, готовність педагогів та адміністрації. Експериментальна діяльність успішно відбувається *при належній підготовці* освітян до такого виду діяльності. Якщо керівник освітнього закладу, вчитель усвідомлюють власну невідготовленість до педагогічного експерименту, то проявлений інтерес до проблеми і практична діяльність швидко згасають [14]. Якщо люди в нас розглядаються як об'єкт, а не суб'єкт дій; якщо домінує *маніпуляторський, а не мобілізуючий* погляд на них; якщо обирається стратегія адміністрування, а не провідництва та розвитку персоналу, – успіху не буде [11].

Готовність до інноваційної діяльності стимулює особистісний розвиток, визначає професійну спрямованість, напрямки професійної освіти, професійне самовизначення керівника закладу та педагогічних працівників. Успішність інноваційної діяльності залежить від усвідомлення керівником і педагогічним колективом практичної значущості інновацій у системі освіти на професійному та особистісному рівнях. Однак включення директора і педагогів в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування їхньої професійної та особистісної готовності до інноваційної діяльності. До того ж педагогічні

інновації, як і будь-які інші нововведення, породжують проблеми, пов'язані з необхідністю поєднання інноваційних програм з державними вимогами до освіти, співіснування різних педагогічних концепцій [12].

Керівнику закладу необхідно перш за все пам'ятати про те, *чого він прагне*, а не про те, що він робить зараз. Рутинна повсякденних дріб'язкових проблем не повинна затьмарювати бачення перспективи. Керівнику потрібно вміти здійснювати вплив. Успіх у побудові сучасної моделі навчального закладу вимагає наявності такого комплексу рис, як здатність поставити себе на місце іншої людини, чуття нового, вміння йти на ризик тощо.

Головна задача керівника – визначення напрямку діяльності організації. Людей слід розглядати як *ініціаторів власних дій*, а не як *одиниці планування*. Однією з найважливіших умов успіху інноваційної діяльності є спроможність адміністрації мобілізувати людей на високі досягнення у вибраному ними напрямку роботи [11].

Перспективне бачення є надзвичайно сильним інструментом у руках, а точніше – у голові керівника. Тільки бачення перспективи дозволяє визначити правильний курс, воно дає напрямок організації, напрямок, який не виникає завдяки правилам та інструкціям, статуту чи структурі організації. Істинний напрямок народжується завдяки баченню перспективи. Спочатку керівник повинен побачити її сам. Коли він почне діяти в обраному напрямку, перспективу побачать інші. А коли в цьому напрямку почнуть діяти всі, можливість перетвориться на реальність. Немає більш могутньої сили, яка рухає організацію до досконалості й довгострокового успіху, ніж привабливе, достойне й досконале майбутнє, бачення якого розділяють усі [11].

Слід зазначити, що у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів області в цілому помітні позитивні тенденції, пов'язані зі змінами в змістовому і організаційному аспектах. Але, водночас, свої багаті потенційні можливості вони ще не реалізували у повному обсязі й цілісному вигляді. Існують об'єктивні і суб'єктивні фактори, які гальмують розвиток інноваційних процесів. Вважаємо, що глибокий аналіз їх як на рівні адміністрації, так і на рівні кожного вчителя дозволить активізувати інноваційну діяльність в цілому. Найголовніше у цій проблемі – це *розумний підхід* до її вирішення. Не слід ставити нереальних завдань і в той же час неможна обмежуватись надто малими кроками, які мало що цікавого й корисного привнесуть у шкільне життя [3].

Під час підготовки до планування експерименту слід обов'язково враховувати *умови конкретного закладу* (зовнішні та внутрішні). Творче використання у здійсненні планування експериментальної діяльності в закладі вимог нормативних документів та методичних рекомендацій допоможе створити необхідну базу для піднесення рівня навчально-виховного процесу та сприятиме успішному і результативному виконанню завдань, які постають сьогодні перед освітою [12].

Однією з провідних ознак учителя експериментального навчального закладу є його активна участь в інноваційних процесах освіти в цілому. По-новому розв'язуються ним питання навчання й виховання як цілісного процесу на основі співдружності учнів та вчителів, реалізується принцип демократичного самоуправління. Основні нововведення в експериментальних закладах характеризуються змінами:

- а) в управлінні навчально-виховним процесом;
- б) у змісті освіти;
- в) в організації навчання;
- г) у відносинах “директор-учитель”, “учитель-учень”, “учитель-батьки”;
- д) у методах навчання [6; 38].

Відсутність системного підходу, як правило, не дає результату, а породжує нові проблеми, протиріччя, негативні тенденції.

Які уроки нам слід винести з досвіду інноваційної діяльності в області?

1. Акцент інновацій потрібно перенести з організації навчального процесу на зміни змісту, характеру і технології навчання.
2. Необхідно розробити і впровадити нові системи контролю та оцінювання знань, що стимулюють пізнавальну активність, самостійність і позитивну мотивацію навчання учнів.
3. Експериментаторам необхідно вчитися чітко й правильно визначати мету, об'єкт, предмет та очікувані результати експериментальної діяльності.
4. Учасники інноваційного процесу мають наполегливо вести науковий пошук, плідно співпрацювати з науковцями, оформляти результати своєї дослідницької праці у вигляді наукових статей, тез, посібників.
5. Слід позбуватися стереотипу, який, на жаль, притаманний управлінцям-освітянам: наука має видавати практичні рекомендації [38].

Результат запровадження нового залежить від міри новизни, актуальності ідеї чи технології; потенційних можливостей і готовності до нововведень усієї організації та окремих її членів, управління інноваційним процесом [6].

Конкретні досягнення запроваджуються у практику такими етапами: *підготовка науково-методичних рекомендацій і розробка необхідної документації для працівників школи; проведення інструктивно-методичних нарад з керівництвом школи і активом учителів; розподіл функцій між усіма учасниками; надання оперативної допомоги керівництву школи у плануванні й проведенні методичного навчання і самоосвіти вчителів з впроваджуваної проблеми; чітке визначення основних етапів впровадження і пов'язаного з ним методичного навчання, щоб воно стало доступним для вчителів; проектування системи заходів морально-психологічного стимулювання працівників школи, які беруть участь в цьому процесі; оперативний контроль за впровадженням, виявленням типових труднощів і недоліків, внесення коректив до методичних матеріалів, змісту методичного навчання, до темпу і етапів впровадження; аналіз результатів*

впровадження в кінці навчального року і накреслення нових перспектив роботи над цією темою [33; 35].

Як же ставиться педагогічна громадськість області до інноваційної, зокрема експериментальної, діяльності? Зараз значна частина навчальних закладів охоплена пошуком нових підходів, засобів і форм освітньої діяльності. Разом із тим масовий характер ініціатив “знизу” породив стихійність, випадковість, безсистемність інновацій, їх недостатню соціальну і наукову обґрунтованість. До цієї справи слід підходити, чітко усвідомлюючи те, якими будуть майбутні випускники закладів нових моделей, яку користь вони принесуть Україні. Намагання змінити кожен конкретну школу без критичного аналізу всіх аспектів діяльності, а також прогнозу можливих наслідків нововведень призводять до захоплення новими формами без принципових змін суті, змісту, зростання обсягу навчальної інформації без зміни технологій навчання [38].

Досвід переконує, що не все нове, навіть явно позитивне, педагогічний колектив сприймає з ентузіазмом. Адже завжди знайдуться вчителі, які на будь-які новачі дивляться з недовірою, дехто – скептично, а дехто не бажає нічого змінювати у своїй діяльності. Тому потрібно переконати педагогічний колектив у їх доцільності, показавши: зумовленість цих педагогічних ідей суспільними потребами, вимогами, які ставляться перед школою; як втілення позначиться на розв’язанні інших навчально-виховних завдань; яких результатів у навчанні та вихованні буде досягнуто; вплив нововведень на вдосконалення і раціоналізацію праці вчителів та учнів; наступність нових ідей з уже наявними у шкільній практиці, передусім у передовому досвіді вчителів, що доведе можливість використання їх у цій школі; результати досвіду інших шкіл, які успішно втілюють цю наукову ідею; порівняльні діафрагми, схеми, таблиці, що доводять ефективність нових прийомів роботи [36-38]. Отже, організація творчої праці колективу потребує ретельного осмислення і реалізації певної системи заходів, яка має охоплювати вибір теми, визначення мети і завдань, підготовку вчителів до колективної творчої праці; розподіл теми на окремі питання для творчої розробки групами і окремими педагогами та проектування необхідного досвіду (розробка програми дослідження); організацію цілеспрямованої самоосвіти вчителів і колективних форм їхньої роботи відповідно до обраної теми; організацію систематичної конкретної допомоги педагогам у їхній роботі над темами з боку науковців; узагальнення результатів творчої праці педагогічного колективу на основі окремих праць учителів, використання їхньої творчої праці [12; 17].

Таким чином, експериментальна педагогічна діяльність як частина інноваційної освітньої діяльності – це процес цілепокладання, планування, організації, мотивації, забезпечення та контролю. Результатом цієї діяльності є якісні зміни у роботі навчальних закладів та освіти в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ангеловски К. Учителя и инновации. – М.: Просвещение, 1991. – 160 с.
2. Бик А.С. Модернізація післядипломної педагогічної освіти: методологічний дискурс // Педагогічна думка. – 2005. – № 1-2. – С. 6-8.
3. Болсун С.А. Актуальність інноваційних підходів у сучасній школі // Методичний вісник Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2001. – № 34. – С. 119-123.
4. Болсун С.А. Учитель як реформатор власного педагогічного досвіду // Педагогічний вісник. – 2007. - № 2. – С. 17-20.
5. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів. - К.: Всеукраїнське Педагогічне Товариство ім. Г.Ващенка, 1997. – 410 с.
6. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: Монографія. – К.: Видавниче об'єднання “Тираж”, 2005. – 380 с.
7. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. – Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.
8. Гаврилук В.Ю. Формування творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів у процесі пошукової та науково-дослідницької діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kristti.com.ua/>.
9. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. – 376 с.
10. Гришина Т.В. Освітня технологія як об'єкт методичної роботи. – Харків: Вид. Група “Основа”, 2003. – 96 с. (Серія “Бібліотека журналу “Управління школою”, вип. 4).
11. Громовий В.В. Лідери освіти XXI століття: ми йдемо! // Педагогічний вісник. – 2007. – № 1. – С. 13-16.
12. Жосан О.Е. Інноваційна діяльність гімназії. З досвіду роботи гімназії № 9 Кіровоградської міської ради: Методичний посібник. – Кіровоград: Вид-во КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2007. – 64 с.
13. Іванко А.Б. Про підсумки проведення обласних олімпіад з базових дисциплін та участь учнів шкіл області у Всеукраїнських олімпіадах, турнірах і конкурсах у 2005-2006 навчальному році: Інформаційно-методичні матеріали. – Кіровоград: Вид-во КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2006 – 44 с.
14. Калініченко Н.А. Педагогічні дослідження в системі методичної роботи освітнього закладу // Методичний вісник Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2001. – № 34. – С. 116-118.
15. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу // Шкільний світ. – 2003. – № 22-24. – С.2-6.

16. Концепція позашкільної освіти та виховання // Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 192-203. – С. 196-197.

17. Корецька Л.В. До питання про розробку концепції освітньої діяльності навчально-виховних закладів // Методичний вісник Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, 2001. – № 34. – С. 124-133.

18. Левитес Д.Г. Автодидактика. – М., 2004. – 318 с.

19. Листопадова Л.В. Педагогіка життєтворчості у діяльності позашкільного навчального закладу // Педагогічний вісник. - № 4. - 2007.

20. Логіка та методологія наукового пізнання [Електронний ресурс] – Київ, 2007. – Режим доступу: <http://refine.org.ua/>.

21. Макагон Е.В., Храброва В.Е. Инновационная деятельность школы. – Севастополь: Управление образования и науки, Севастопольский городской гуманитарный университет, институт последипломного образования, 2005. - 103 с.

22. Методи педагогічних досліджень // Бібліотека он-лайн [Електронний ресурс] – Київ, МОН, 2007. – Режим доступу: <http://www.readbookz.com/book/>.

23. Методика викладання фізики як педагогічна наука, її зміст і завдання // Лекції та семінари [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fizmet.iatp.org.ua/L1.htm/>.

24. Методичні рекомендації щодо планування роботи загальноосвітнього навчального закладу з інноваційної діяльності, затверджені наказом Кіровоградського ОІППО імені Василя Сухомлинського від 19.06.2006 р. № 313 // Інтернет-сайт КОІППО імені Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://koippo.iatp.org.ua/>.

25. Міцай Ю.В., Т.І.Тиханська Т.І. Здоров'я – категорія також педагогічна // Педагогічний вісник. – 2007. - № 2. – С. ...

26. Освітній менеджмент: навчальний посібник / за ред. Даниленко Л., Карамушки Л. – К.: Шкільний світ, 2003. – 394 с. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М.Д. – К: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.

27. Педагогічні інновації у сучасній школі / за ред. Єрмакова І.Г. – К.: Освіта, 1994. – 88 с.

28. Первушевська І. Організаційно-педагогічні умови інноваційної діяльності в позашкільному закладі нового типу. З досвіду роботи Рівненського міського палацу дітей та молоді [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.logincee.org/section.asp/>.

29. Передовий педагогічний досвід: поняття, сутність та види [Електронний ресурс] – Київ, 2007. – Режим доступу: <http://refine.org.ua/>.

30. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 р. № 114 [Електронний ресурс] – Київ, МОН, 2007. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/>.

31. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 р. № 522 // Освіта України. – 2001. – № 6.

32. Поняття про науку // Основи наукових досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.edu.playex.org/index.php/>.

33. Пуцов В.І. Системний підхід до організації науково-методичної роботи. Робота методкабінету: Упор. Л. Галіцина. К.: Вид. дім “Шкільний світ”. Вид. Л. Галіцина, – 2005, – 128 с.

34. Реєстр педагогічних експериментів, що здійснюються в навчальних закладах Кіровоградської області // Інтернет-сайт КОІППО імені Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://koippo.iatp.org.ua/>.

35. Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти // Лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2002 р. № 1/9-318.

36. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-и т. – Т.4. – К.: Рад.школа, 1977. – 640 с.

37. Ткаченко В.П. Стратегічне планування: управлінський аспект забезпечення рівного доступу до якісної освіти // Методичний вісник Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2006. – № 42. – С. 40-50.

38. Шемет П.Г. Педагогічні інновації як умова розвитку освіти регіону. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ipe.poltava.ua/>.

ЗАЯВКА
на проведення експерименту
регіонального рівня
з проблеми _____

1.	Автор	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
2.	Науковий керівник	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
3.	Тема дослідно-експериментальної роботи	
4.	Опис пропонованої освітньої інновації	
5.	Опис очікуваних результатів експерименту 1. 2. і т.д.	
6.	Гіпотеза дослідно-експериментальної роботи	
7.	Мета дослідно-експериментальної роботи	
8.	Завдання дослідно-експериментальної роботи: 1. 2. і т.д.	
9.	Загальноосвітній (дошкільний, позашкільний) навчальний заклад, на базі якого пропонується провести експеримент	
	- повна назва	
	- адреса, телефони	

	Керівник закладу (директор, завідувач)	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
10.	Терміни проведення експерименту	
11.	Етапи проведення експерименту 1. 2. і т.д.	
12.	Організаційне забезпечення експерименту	
	- наявне	
	- потрібне	
13.	Науково-методичне забезпечення експерименту	
	- наявне	
	- потрібне	
14.	Дидактичне забезпечення експерименту	
	- наявне	
	- потрібне	
15.	Кадрове забезпечення експерименту	
	- наявне	
	- потрібне	
16.	Матеріально-технічне забезпечення експерименту	
	- наявне	
	- потрібне	
17.	Фінансове забезпечення експерименту (кошторис)	
	- наявне	
	- потрібне	
18.	Пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту	

До заявки додаються:

- підтвердження згоди навчального закладу на проведення експерименту (додаток 1);
- підтвердження згоди органу управління освітою на проведення експерименту (додаток 2);
- методичні матеріали.

Дата експерименту _____

Підпис ініціатора

Додаток 1
 до заявки на проведення експерименту
 регіонального рівня
 від _____
 прізвище, ім'я, по батькові (для фізичної особи);
 назва закладу (для юридичної особи)

**Форма підтвердження
 згоди навчального закладу на проведення експерименту**

ПОВНА НАЗВА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Поштова адреса _____ Тел. _____ E-mail: _____

_____ 2008 № _____
 на № _____ від _____

Начальнику відділу освіти
 _____ районної
 державної адміністрації

_____ прізвище, ініціали

Підтверджуємо згоду на проведення експерименту регіонального
 рівня “ _____ ”
 назва експерименту

на базі _____
 повна назва навчального закладу

Директор (завідувач)

Підпис

Ініціали, прізвище

Прізвище, ім'я, по батькові
 та телефон виконавця

Додаток 2

до заявки на проведення експерименту
регіонального рівня

від _____

прізвище, ім'я, по батькові (для фізичної особи);

назва закладу (для юридичної особи)

**Форма підтвердження
згоди органу управління освітою на проведення експерименту**

ПОВНА НАЗВА ВІДДІЛУ (УПРАВЛІННЯ) ОСВІТИ

Поштова адреса _____ Тел. _____ E-mail: _____

_____ 2008 № _____
на № _____ від _____

Начальнику
управління освіти і науки
Кіровоградської обласної
державної адміністрації
Приліпко В.І.

Підтверджуємо згоду на проведення експерименту регіонального
рівня “ _____ ”
назва експерименту

на базі _____
повна назва навчального закладу

Начальник

Підпис

Ініціали, прізвище

Прізвище, ім'я, по батькові
та телефон виконавця

**Орієнтовна форма
Програми науково-дослідної експериментальної роботи**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ управління освіти і науки
Кіровоградської обласної державної
адміністрації від __ __ 2000 __ р.

ПРОГРАМА
науково-дослідної експериментальної роботи
“ _____ ”
(тема)

1.	Автор	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
2.	Науковий керівник	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
3.	Опис освітньої інновації	
4.	Об'єкт дослідження	
5.	Предмет дослідження	
6.	Гіпотеза дослідно-експериментальної роботи	
7.	Мета дослідно-експериментальної роботи	

8.	Завдання дослідно-експериментальної роботи				
9.	Загальноосвітній (дошкільний, позашкільний) навчальний заклад, на базі якого пропонується провести експеримент				
	- повна назва				
	- адреса, телефони				
	Керівник закладу (директор, завідувач)				
	- прізвище, ім'я, по батькові				
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь				
10.	Терміни проведення експерименту		З __ __ 200__ р. по __ __ 200__ р.		
11.	Етапи проведення експерименту		1. З __ __ 200__ р. по __ __ 200__ р. 2. З __ __ 200__ р. по __ __ 200__ р. і т.д.		
12.	Організаційне забезпечення експерименту				
13.	Науково-методичне забезпечення експерименту				
14.	Дидактичне забезпечення експерименту				
15.	Кадрове забезпечення експерименту				
16.	Матеріально-технічне забезпечення експерименту				
17.	Фінансове забезпечення експерименту				
18.	Перспективний план проведення експерименту				
№ п/п	Етапи	Зміст роботи	Очікувані результати	Відповідальний	Термін виконання

ЗВІТ
про хід дослідно-експериментальної роботи
з проблеми _____

1.	Автор		
	- прізвище, ім'я, по батькові		
	- адреса, телефон		
	- місце роботи, посада		
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь		
2.	Науковий керівник		
	- прізвище, ім'я, по батькові		
	- адреса, телефон		
	- місце роботи, посада		
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь		
	Тема дослідно-експериментальної роботи		
3.	Дата і № наказу про проведення експерименту		
4.	Загальноосвітній (дошкільний, позашкільний) навчальний заклад, на базі якого проводиться експеримент		
	- повна назва		
	- адреса, телефони		
	Керівник закладу (директор, завідувач)		
	- прізвище, ім'я, по батькові		
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь		
5.	Терміни проведення експерименту		
6.	Етапи проведення експерименту		
7.	Опис етапу, за підсумками якого подається звіт:		
	- дати початку і закінчення етапу		
	- назва етапу		
	- мета і завдання етапу		
8	Аналіз виконання плану проведення даного етапу експерименту:		
№ пор.	Зміст роботи та очікувані результати	Термін виконання	Позначка про виконання (із зазначенням причин невиконання)

9	Аналіз виконання завдань даного етапу експерименту:	
9.1.	Організаційне забезпечення експерименту на даному етапі:	
	за планом	фактично
		<i>(заповнюється, якщо є зміни)</i>
9.2.	Науково-методичне забезпечення експерименту на даному етапі:	
	за планом	фактично
		<i>(заповнюється, якщо є зміни)</i>
9.3.	Дидактичне забезпечення експерименту на даному етапі:	
	за планом	фактично
		<i>(заповнюється, якщо є зміни)</i>
9.4.	Кадрове забезпечення експерименту на даному етапі:	
	за планом	фактично
		<i>(заповнюється, якщо є зміни)</i>
9.5.	Матеріально-технічне забезпечення експерименту на даному етапі:	
	за планом	фактично
		<i>(заповнюється, якщо є зміни)</i>
9.6.	Фінансове забезпечення експерименту на даному етапі:	
	за планом	фактично
		<i>(заповнюється, якщо є зміни)</i>
10.	Самооцінка результатів даного етапу експерименту:	
11.	Пропозиції щодо продовження, завершення, розширення бази або дострокового припинення експерименту:	

Автор експерименту _____ (підпис)

Науковий керівник _____ (підпис)

Дата

ЗВІТ
про результати дослідно-експериментальної роботи
з проблеми _____

1.	Автор	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
2.	Науковий керівник	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- адреса, телефон	
	- місце роботи, посада	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
3.	Дата і № наказу про проведення експерименту	
4.	Загальноосвітній (дошкільний, позашкільний) навчальний заклад, на базі якого проводиться експеримент	
	- повна назва	
	- адреса, телефони	
	Керівник закладу (директор, завідувач)	
	- прізвище, ім'я, по батькові	
	- кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь	
5.	Терміни проведення експерименту	
6.	Мета і завдання експерименту:	
7.	Аналіз виконання перспективного плану проведення експерименту:	
№ і назва етапу	Очікувані результати	Позначка про виконання (із зазначенням причин невиконання)
8.	Самооцінка результатів експерименту:	
9.	Пропозиції щодо завершення, продовження або розширення бази експерименту (з обґрунтуванням):	

Додатки: оригінали навчальних програм, посібників, інших засобів навчання й виховання, розроблених під час проведення експерименту, монографій, наукових і науково-методичних статей тощо.

Автор експерименту _____ (підпис)

Науковий керівник _____ (підпис)

Дата